

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра банківської справи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Механізм рефінансування банків

Студентки 2 курсу 6м групи
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Банківська справа»

Полежаєвої
Діани
Володимирівни

Науковий керівник
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Гарант освітньої програми
д-р екон. наук,
професор

Шульга Наталія
Петрівна

Київ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ КРЕДИТОРОМ ОСТАННЬОЇ ІНСТАНЦІЇ.....6

1.1. Сутність, види та принципи рефінансування банків центральним банком
.....6

1.2. Механізм рефінансування банків та фактори впливу на нього..... 13

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ ЦЕНТРАЛЬНИМ БАНКОМ..... 21

2.1. Аналіз нормативно-правового регулювання рефінансування банків НБУ..... 21

2.2. Роль рефінансування банків у забезпеченні фінансової стабільності..... 26

2.3. Аналіз ключових проблем рефінансування банків України..... 35

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ КРЕДИТОРОМ ОСТАННЬОЇ ІНСТАНЦІЇ.....42

3.1. Досвід зарубіжних країн щодо рефінансування банків центральним
банком.....42

3.2. Ставка рефінансування як інструмент монетарної політики центрального
банку.....48

3.3. Удосконалення механізму рефінансування банків зі сторони НБУ.....54

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність. Стійкість банківської системи має вирішальне значення для забезпечення фінансової стабільності країни. Особливої актуальності дослідження даних питань набуває в сучасних умовах, коли відбувається активна інтеграція національних економік у світове господарство та підвищується їх взаємозв'язок. Тому виникає необхідність удосконалення вже існуючих та запровадження нових механізмів рефінансування, які підвищують стійкість у банківської системи до криз.

Особливості зовнішнього середовища, в якому функціонує банківська система, вимагають від Національного банку України зважених рішень для досягнення головної мети, яка покладена на центральний банк, а саме «сприяння забезпеченню стабільності грошової одиниці України та фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи» [1].

Рефінансування банків є одним із провідних інструментів грошово-кредитної політики, завдяки якому підтримується достатній рівень банківської ліквідності та стабільність виконання розрахунків між суб'єктами господарювання.

Актуальним сьогодні є впровадження сучасних інструментів рефінансування, широке практичне використання котрих допоможе банківській системі України підвищити ефективність діяльності банків. Зазначене зумовлює актуальність теми дослідження, як у теоретичному, так й у практичному аспекті.

Ступінь вивчення проблеми в економічній літературі. Дослідженню проблеми ефективності грошово-кредитної політики національного банку України, зокрема рефінансуванню банків, приділяють велику увагу такі вітчизняні учені, як: Міщенко В.І. [7], Кротюк В.А. [7], Мельниченко О.В. [13], Гаркуша Ю.О. [14], Савостьяненко М.В. [54], Шульга Н.П. [55] та ін.

Мета роботи – розкриття теоретичних, методичних та практичних положень механізму рефінансування банків, а також розробка пропозицій щодо його удосконалення.

Для досягнення цієї мети визначено та вирішено наступні **завдання**:

- розкрити сутність та види рефінансування банків зі сторони Національного банку України;
- визначити зміст механізму рефінансування банків;
- проаналізувати законодавче забезпечення здійснення операцій рефінансування банків зі сторони регулятора;
- проаналізувати роль рефінансування банків у забезпеченні фінансової стабільності;
- визначити основні проблеми рефінансування банків України;
- дослідити світовий досвід здійснення операцій рефінансування центральними банками розвинутих країн світу;
- визначити напрямки розвитку механізму рефінансування з боку Національного банку України та визначити шляхи їх вирішення.

Об’єкт дослідження – економічні відносини, які виникають між банком-позичальником та центральним банком в процесі рефінансування.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та практичні аспекти рефінансування банків зі сторони центрального банку.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові методи пізнання, як: теоретичне узагальнення, порівняння та систематизація (при дослідженні сутності понять «рефінансування», «політика рефінансування» та ін.); спостереження (під час дослідження операцій рефінансування центрального банку); метод порівняння при виявленні відмінностей між різними видами рефінансування.

Інформаційна база дослідження. Теоретичні основи випускної роботи становлять монографії та наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів з питань діяльності центральних банків, сутності грошово-кредитної політики та інструментів її реалізації; законодавчі акти України та нормативні акти Національного банку України з питань організації та здійснення операцій рефінансування; статистичні дані Національного банку України; річні звіти банків тощо.

Особистий внесок магістра. Випускна кваліфікаційна робота є самостійним завершеним дослідженням автора.

Публікації. Окремі результати дослідження знайшли відображення в науковій статті: Полежаєва Д.В. Сучасні тенденції рефінансування банків України // Стратегії розвитку фінансового ринку України: зб. наук. ст. студ. заочної форми навчання / відп. ред. Н.П. Шульга. – К.: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2018. – Ч.1. - 402 с. (С.104-109).

Обсяг та структура роботи. Робота складається з 3 розділів, вступу, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи складає 74 сторінки. В роботі представлено 7 таблиць, 8 рисунків, 3 додатки та використано 58 наукових джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ КРЕДИТОРОМ ОСТАННЬОЇ ІНСТАНЦІЇ

1.1. Сутність, види та принципи рефінансування банків центральним банком

Під рефінансуванням (від англ. *refinancing*), в широкому сенсі цього слова, розуміється надання кредитним організаціям тимчасових запозичень в тих випадках, коли вони гостро потребують додаткових ресурсів [2]. Одні автори інструменти рефінансування розглядають широко, включаючи в них кредити центрального банку, міжбанківські кредити, облігаційні позики, інші вузько - тільки кредити Банку України.

Рефінансування – це один із поширених інструментів грошово-кредитної політики, який використовується центральними банками різних країн. Під рефінансуванням розуміють забезпечення центральним банком комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі, тобто запозиченими резервами. Ініціаторами рефінансування виступають комерційні банки. Вони звертаються до центрального банку у разі вичерпання можливостей поповнити свої резерви з інших джерел. Рефінансування можна розглядати як процес відновлення ресурсів комерційних банків, які були вкладені в позички, боргові цінні папери та інші активи [3, с. 104].

Відповідно до глосарію банківської термінології рефінансування – це операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку. Основною метою рефінансування є регулювання ліквідності банків на виконання Національним банком функції кредитора останньої інстанції [4].

Рефінансування банків на сучасному етапі є одним із найважливіших інструментів грошово-кредитної політики НБУ.

Відповідно до Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», Постанова НБУ № 615 від 17.09.2015 р. до

операцій рефінансування відносять:

- оперативне підтримання ліквідності банків шляхом надання кредитів овернайт (на термін до наступного робочого дня) або оперативне вилучення Національним банком ліквідності банків шляхом розміщення депозитних сертифікатів овернайт. Відсоткові ставки за інструментами постійного доступу формують коридор відсоткових ставок овернайт на міжбанківському кредитному ринку. Можливість щоденного безперешкодного доступу до цих інструментів є запорукою результативності процентної політики центрального банку, яка полягає в тому, що ринкові відсоткові ставки знаходяться у межах визначеного коридору;

- тендери з підтримання ліквідності банків є основним монетарним інструментом з регулювання ліквідності. Відсоткова ставка за даними операціями тісно прив'язана до облікової ставки НБУ;

- операції з власними борговими зобов'язаннями шляхом випуску депозитних сертифікатів Національного банку строком до 90 днів. Такі операції мають на меті вилучення (зменшення) ліквідності банківської системи;

- проведення операцій РЕПО. Ці операції є нерегулярними операціями НБУ з банками та спрямовані на урівноваження неочікуваних коливань ліквідності;

- операції з купівлі/продажу державних облігацій України. До даного типу відносять операції довгострокової дії і використовуються переважно для нівелювання структурних дисбалансів ліквідності. НБУ може здійснювати операції купівлі (надання ліквідності) та продажу (вилучення ліквідності) державних цінних паперів. Вони можуть проводитись на біржовому та позабіржовому ринках [5].

За економічною сутністю та ступенем впливу операції рефінансування націлені на підтримку або поглинання ліквідності банків, що представлено у таблиці 1.1.

Характеристика видів операцій рефінансування НБУ

Вид	Інструмент	Термін	Процедура	Період
Підтримання ліквідності	Кредит овернайт	До наступного робочого дня	Постійно діюча лінія	Щодня
	Тендер	До 14 днів	Тендер	Три середи підряд
		До 90 днів		Одна середа
		До 360 днів		Нерегулярно
	Пряме репо	До 90 днів	На підставі укладеного договору репо	Нерегулярно
	Купівля державних	-	Участь у торгах або двостороння	Нерегулярно
Поглинання ліквідності	Депозитні сертифікати овернайт	До наступного робочого дня	Постійно діюча лінія	Щодня
	Депозитні сертифікати	До 14 днів	Тендер	Щотижня
		До 90 днів		Нерегулярно
	Зворотне репо	До 90 днів	На підставі укладеного договору репо	Нерегулярно
	Продаж цінних паперів	-	Участь у торгах або двостороння домовленість	Нерегулярно

Джерело [6]

Кредити рефінансування надаються тільки стійким банкам, які зазнають тимчасових фінансових труднощів. У випадках, коли діяльність потенційного позичальника викликає сумнів у центрального банку, кредити надаються тільки після одержання висновку аудиторської фірми про фінансовий стан даного банку. Таким чином, критеріями, що обмежують право банківських установ на звернення до центрального банку за кредитами рефінансування, як правило, є не тільки форма їхньої організації, а й рівень платоспроможності [7].

Важливим завданням НБУ є надання банкам кредитів, що мають на меті підтримку стабільності банківської системи та розширення її кредитних можливостей. Банки використовують кредити, надані Національним банком для задоволення своїх тимчасових потреб і для кредитування цільових програм, пов'язаних з реорганізацією і модернізацією виробництва, розвитком окремих галузей народного господарства та структурною перебудовою економіки України.

НБУ здійснює надання короткострокових кредитів банкам через аукціон, це забезпечує створення рівноправних умов доступу банків до централізованих кредитних ресурсів.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про Національний банк України», регулятор надає кредити банкам для підтримки ліквідності за ставкою не нижче ставки рефінансування Національного банку та в порядку, визначеному Національним банком [1].

Згідно з українським законодавством, НБУ є кредитором останньої інстанції для банків, тобто звертатися до нього за кредитами банки можуть у разі, коли інші джерела залучення коштів не перекривають його потреб для своєчасного повернення грошей клієнтам.

Далі розглянемо принципи діяльності НБУ у сфері рефінансування банків України, які відображено на рис. 1.1.

Рис. 1.1 Принципи діяльності НБУ у сфері рефінансування банків України*

*Примітка: складено автором за джерелом [8]

Загальні принципи рефінансування характеризують НБУ, як специфічний орган влади з питань регулювання та нагляду у фінансовій сфері, а специфічні – конкретно у сфері рефінансування. Розглянемо кожен із принципів більш детально.

Принцип верховенства права проявляється у тому, що заходи рефінансування мають реалізовуватися з урахуванням вимог та пріоритетів, закріплених у Конституції України. Верховенство права зумовлює системність та ефективність адміністративних операцій регулювання показника ліквідності.

Принцип законності є суто конституційним і він проявляється в тому, що незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [9].

Окрім верховенства права та законності, НБУ здійснює свою діяльність на основі принципу відповідальності. Дана ідея відіграє ключове значення для усього процесу регулювання банківської ліквідності, шляхом застосування такого інструменту, як рефінансування і полягає в тому, що відповідальність – це правова реакція держави на правопорушення (на протиправне винне діяння), міра державного примусу є найбільш поширеною, загальновизнаною [10, с. 13].

Принцип гласності слід розглядати на основі доктринальних напрацювань та положень актів чинного законодавства, що регулюють роботу Нацбанку.

Також важливим загальним принципом діяльності Національного Банку України у сфері рефінансування є принцип економичності, суть якого полягає у необхідності при розробці адміністративного регламенту діяти за загальним правилом: максимальний ефект з мінімальними зусиллями [11, с. 67].

Першим спеціальним принципом НБУ у сфері рефінансування і підтримки ліквідності є інформативність. Даний принцип передбачає адекватність, точність і повноту інформації, що використовується при організації та реалізації діяльності будь-якого державного органу. Зміст зазначеного принципу діяльності НБУ у сфері рефінансування впливає із норм Постанови Правління Національного Банку України від 17.09.2015 р. № 645 «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи», в якій зазначається, що Нацбанк

розміщує на сторінці офіційного інтернет-представництва Національного банку України повідомлення про проведення активних та пасивних операцій Національного банку, встановлення процентних ставок за ними та розмір коригуючих коефіцієнтів [12]. Таким чином, проведення операцій, направлених на підтримку ліквідності, є цілком відкритим та гласним процесом, інформація про який знаходиться у відкритому доступі.

Принцип рівності, сутність якого полягає в тому, що Національний банк встановлює для банків однакові умови регулювання їх ліквідності та здійснює підтримку ліквідності банків, які не визнані такими, що проводять ризикову діяльність, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, і не віднесені до категорії неплатоспроможних [12]. На практиці, безперечно, застосування цього принципу має певні обмеження. Адже згідно з зазначеними положеннями, НБУ надає рівні умови підтримки ліквідності лише за відсутності ризикової діяльності.

Принцип забезпеченості процесу регулювання банківської ліквідності проявляється в тому, що НБУ має відповідний «арсенал» та можливість використовувати інструменти рефінансування. Це, зі свого боку, дає відповідним установам певні гарантії державної підтримки їх діяльності. Дана засада має подвійний характер, що проявляється у наступних аспектах:

- застосування процесу рефінансування може проявлятися у двох формах: надання кредитів овернайт та кредитів рефінансування;
- кількість разів одержання банком даних кредитів прямо не обмежена.

Доволі важливою засадою діяльності НБУ у сфері рефінансування є принцип гнучкості. Його прояв можна знайти у цілій низці різних нормативних положень. Наприклад, Нацбанк може надати банку кредит рефінансування під заставу іноземної валюти на погашення раніше отриманого кредиту рефінансування під заставу іноземної валюти, яка розміщена банком на рахунку Національного банку як гарантійний депозит, якщо банк подав заявку на участь у тендері з підтримання ліквідності банків, проведення якого припадає на строк погашення кредиту рефінансування [12]. Інше положення закріплює можливість

банку отримати кредит овернайт та/або кредит рефінансування на погашення раніше отриманого кредиту овернайт та/або кредитів рефінансування в сумі, більшій або, яка дорівнює залишку кредитів, строк погашення яких настав за умови надання банком достатнього обсягу заставлених активів (майна), за рахунок якого Національний банк має право задовольнити свої вимоги за кредитом у повному обсязі [12].

Принцип терміновості. Наприклад, кредити овернайт представляють собою короткострокову підтримку, яка надається до наступного робочого дня. Зі свого боку, кредити рефінансування є довгостроковими і надаються на 14 або 90 днів [12].

Отже, спеціальні принципи, на відміну від загальних, є більш вузькими за своїм характером та безпосередньо пов'язані із поточною діяльністю НБУ у сфері рефінансування, а також інших цільових напрямках.

Підсумовуючи все вище написане можна зроби висновок, що основними принципами рефінансування центральним банком є:

- орієнтація на макроекономічні показники грошово-кредитної політики, що припускає органічну ув'язку обсягів здійснюваних операцій (видаваних кредитів і операцій РЕПО), їх термінів і процентних ставок з параметрами грошово-кредитної політики (рівнем інфляції, величиною грошової бази, міжнародних резервів тощо);
- пріоритет інтересів центрального банку по відношенню до інтересів кредитних організацій, що не може визначати відносини, що виникають при цьому як партнерські;
- жорстке регулювання центральним банком правил здійснення цих операцій, що мінімізує рівень його кредитного ризику;
- базування на загальновизнаних принципах організації кредитних відносин, якими є терміновість, платність, забезпеченість [5].

Досвід організації системи рефінансування наочно демонструє провідну роль НБУ як суб'єкта рефінансування банків:

По-перше, НБУ виступає активним регулюючим ланцюгом банківської системи, встановлює зміст системи рефінансування банків (ієрархію, суб'єкти, об'єкти, механізми).

По-друге, при проведенні грошово-кредитної політики НБУ за результатами оцінювання стану ліквідності банківської системи виявляє потребу власного впливу на рівень ліквідності та визначає інструменти впливу, що у свою чергу впливає на тенденції та розвиток системи рефінансування.

По-третє, під час криз ліквідності НБУ виступає головним кредитором банків. Надання кредитів у критичних ситуаціях вирішує питання стабілізації діяльності банківської системи.

1.2. Механізм рефінансування банків та фактори впливу на нього

Щодо поняття механізму рефінансування, то зокрема, у наукових працях вітчизняного науковця О.В. Мельниченко механізм рефінансування визначається як процес передачі змін (ресурсів та інформації) від учасників ринку і національних агентів до банків з подальшим впливом на соціально-економічний розвиток національної економіки. Цей процес забезпечується системою фінансових методів, форм та важелів на основі відповідного організаційного, правового, інфраструктурного, та інформаційного забезпечення [13].

Існує інша точка зору щодо механізму рефінансування, що тлумачиться, як сукупність фінансових методів і форм організації грошово-кредитних відносин, інструментів та важелів впливу на грошовий ринок, шляхом кредитування центрального банку банків другого рівня [13, 14].

До елементів механізму рефінансування банків віднесені:

- суб'єкти рефінансування;
- мета, завдання та об'єкт системи рефінансування банків;
- форми та методи рефінансування;
- важелі рефінансування;
- нормативно-правове, методичне та інформаційне забезпечення [13].

Із суб'єктів рефінансування виділяють керуючий суб'єкт - центральний банк, який визначає завдання, форми, методи і всі істотні умови рефінансування, і суб'єкти, які ініціюють рефінансування, - банки, які визначаються центральним банком як прийнятні контрагенти і здійснюють рефінансування по регламентованих процедур виходячи з власних завдань.

Мета системи рефінансування банків - це передача ресурсів та інформації від суб'єкта, який надає рефінансування до ініціатора (банку) під управлінням керуючого суб'єкта для виконання спільних завдань.

Об'єктом рефінансування залежно від конкретного завдання може бути ліквідність банківської системи, ліквідність та платоспроможність окремого банку, показники соціально-економічного розвитку країни.

Виходячи з мети тепер можна визначити і основні завдання. До них відноситься забезпечення інтересів учасників глобальної і національної економік при рефінансуванні банків; досягнення мети грошово-кредитної політики, тобто стабільності грошової одиниці та достатнього рівня ліквідності й платоспроможності окремого банку і банківської системи; підтримка фінансової стійкості окремого банку та банківської системи; сприяння соціально-економічному розвитку країни.

Формами рефінансування банків є: кредити; депозити (міжбанківські); операції з цінними паперами.

До основних методів механізму рефінансування відносяться: кредитування центральним банком (у тому числі облік і переоблік цінних паперів) комерційних банків; угоди РЕПО; угоди валютного свопу тощо.

Важелями рефінансування, можна вважати: ключову процентну ставку, облікову ставку центрального банку, ринкову процентну ставку за операціями, курс цінних паперів, курси валют, дисконт [13].

Ключовим елементом (індикатором) системи рефінансування є ставка рефінансування, яка впливає на ставки банків за кредитами і депозитами, служить ціною рефінансових кредитів [1]. Підвищення ставки рефінансування за інших рівних умов знижує рівень економічної активності, впливає на зниження темпів

інфляції. Разом з тим зростання ставки рефінансування створює ризик зниження темпів економічного зростання та інвестицій, здійснюваних за рахунок банківського кредитування. Прикладом тому є початок 1990-х рр., коли в умовах реалізації стабілізаційної програми МВФ, спрямованої на різке грошово-кредитне стиснення, результатом стало не просто зниження темпів зростання, але і різке зменшення кількості виробництва, призвів економіку до глибокого структурної кризи. Ставка рефінансування, як і інші інструменти грошово-кредитної політики, була привнесена в вітчизняну економічну систему з початком ринкових реформ на основі зарубіжного досвіду використання даного інструменту в системі рефінансування банківського сектора [14].

Правовим забезпеченням механізму рефінансування є Конституція України, Закони України, Постанови НБУ. Нормативним забезпеченням механізму рефінансування являються норми, нормативи, інструкції, методичні вказівки, інша нормативна інформація.

Процес кредитних відносин між НБУ і банками регламентується значною кількістю нормативних актів, основні серед яких є: Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV; Положення «Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи від 17.09.2015 р. № 615 тощо.

Механізм рефінансування НБУ проявляється через взаємодію регулятора та банків другого рівня у процесі реалізації грошово-кредитної політики з метою забезпечення ліквідності як окремого банку так і банківської системи в цілому. Регулятор за допомогою дії кредитного каналу трансмісійного механізму грошово-кредитної політики має можливість впливати на стан банківської системи, фінансового ринку та економіку країни [13].

Схему механізму рефінансування центральним банком банків другого рівня зображено на рис. 1.2.

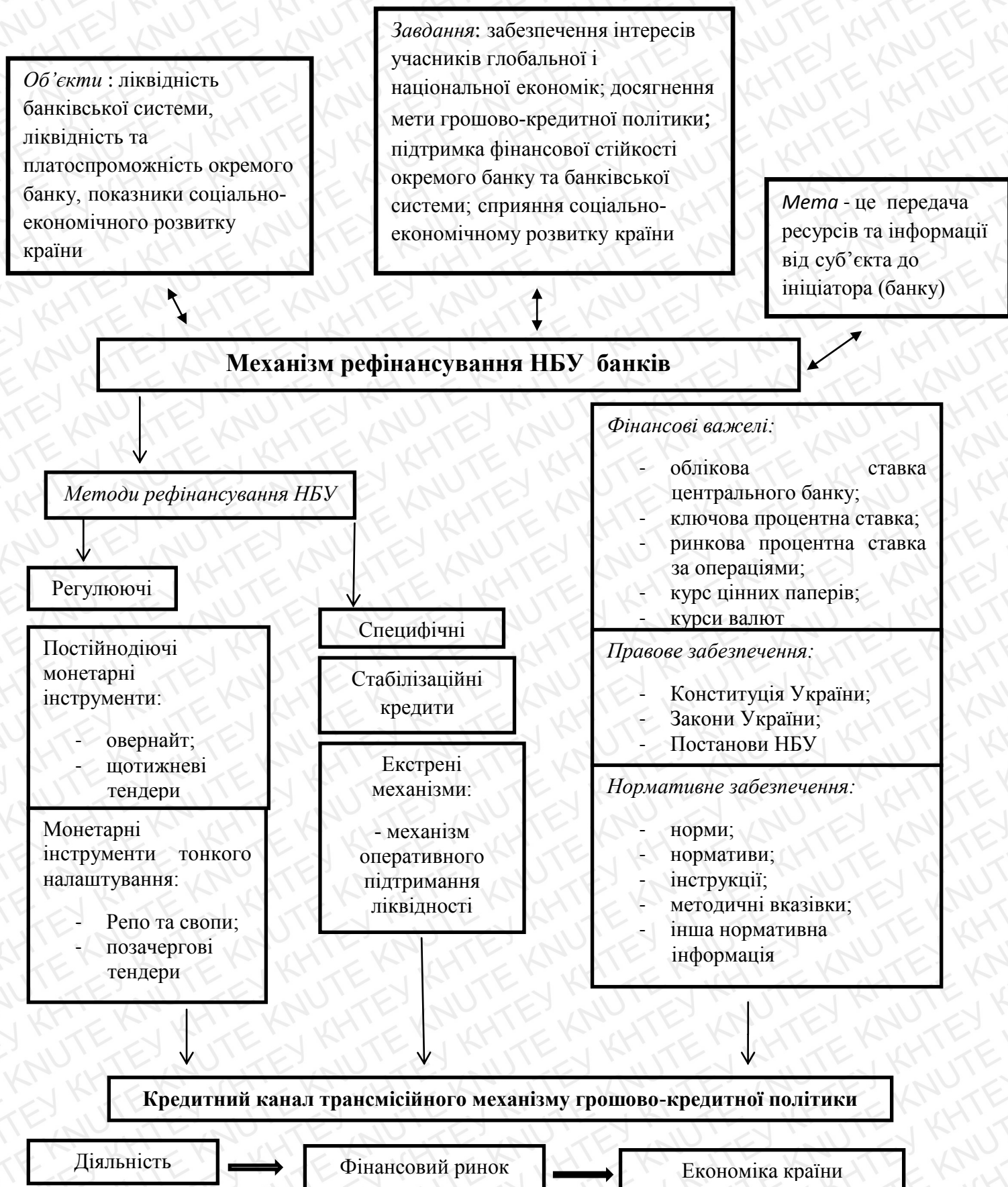

Рис. 1.2 Механізм рефінансування НБУ банків *

*Примітка: складено автором за даними [12,13,15]

До групи регулюючих кредитів входять: постійно діючі фінансові інструменти, які використовуються для регулювання грошово-кредитного ринку в цілому, а не тільки для ліквідності окремих банків та інструменти тонкого налаштування, які використовуються при необхідності, додаткові по відношенню до постійно-діючих інструментів. Розглянемо їх більш детально.

Кредити овернайт може надавати Національний банк України за оголошеною процентною ставкою на основі постійно діючої лінії рефінансування. Метою таких кредитів є згладжування тимчасових коливань ліквідності банків і оперативне регулювання грошово-кредитного ринку. Процентна ставка за кредитами визначається НБУ на основі облікової ставки з урахуванням поточної ситуації на грошово-кредитному ринку, аналізу процентних ставок на міжбанківському ринку та можливостей пропозиції щодо випуску центральним банком в обіг коштів. Розмір процентної ставки за кредитом овернайт є фіксованим та диференціюється залежно від забезпечення кредиту [4].

Операції РЕПО – найважливіший інструмент надання ліквідності банківського сектору. Вони являють собою угоду продажу комерційним банком НБУ цінних паперів з ломбардного списку з подальшою їх покупкою через певний термін за заздалегідь встановленою ціною. Проведення операцій РЕПО НБУ можливо на аукціонній основі і за фіксованою ставкою. Аукціони РЕПО з наданням грошових коштів на 1 день проводяться на щоденній основі, на термін 7 днів - не частіше ніж один раз на тиждень, на термін 3 і 12 місяців - у разі прийняття НБУ рішення про необхідність проведення аукціону на основі поданих комерційними банками заявок на участь.

Кредитна операція РЕПО відрізняється від інших кредитів НБУ (наприклад, ломбардного кредиту) тим, що при укладанні угоди РЕПО цінні папери банку переходять у власність НБУ, повертаючись назад у власність банку-позичальника по завершенні їх викупу в установлений термін. При наданні ломбардного кредиту право власності на цінні папери належить банку-позичальника, вони лише блокуються НБУ до повернення банком позикових коштів [5].

Найбільш затребувані банками внутрішньоденні кредити, що покривають касові розриви кореспондентських рахунків комерційних банків. У 2017 році на них припадало понад 95% грошових коштів. Уклавши договір з НБУ із зазначенням ліміту, банк може здійснювати розрахунки зі свого кореспондентського рахунку, незважаючи на тимчасову відсутність або недостатність коштів на ньому, за умови що вся заборгованість за рахунком буде погашена в кінці операційного дня. Популярність цього виду рефінансування пов'язана з його безоплатністю для кредитних організацій [5].

Згідно Постанови Правління від 1 березня 2018 року №19 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України», новим інструментом рефінансування є кредити в іноземній валюті, забезпечені заставою прав вимоги за кредитами в іноземній валюті. Передбачається, що залучені банками позикові кошти будуть сприяти розширенню можливостей кредитних організацій з управління валютною ліквідністю, а також будуть використовуватися ними для рефінансування валютних кредитних зобов'язань вітчизняних організацій-експортерів перед зарубіжними кредиторами в умовах обмеженого доступу на міжнародні ринки капіталу [16].

Валютний своп являє собою угоду, що укладається між кредитною організацією та НБУ на умовах «овернайт» з обміну іноземної валюти за українські гривні на певний операційний день за поточним офіційним (базового) курсу з подальшим її продажем на наступний день з базового курсу, збільшеному на своп-різницю.

Національний банк здійснює рефінансування банків шляхом проведення кількісного або процентного тендера. Кількісний тендер – тендер, на якому НБУ установлює ціну (процентну ставку), за якою банки можуть одержати кредити рефінансування або розмістити в Національному банку кошти. Процентний тендер – це тендер, під час оголошення якого банки у своїх заявках до НБУ зазначають ціну (процентну ставку), за якою вони погоджуються одержати кредит рефінансування або розмістити кошти.

Стабілізаційний кредит – кредит, який надає Національний банк України платоспроможному банку для підтримки ліквідності до двох років під програму фінансового оздоровлення банку. Національний банк має право приймати рішення про продовження строку користування цим кредитом на строк до одного року. Загальний строк користування з урахуванням всіх продовжень не може перевищувати 5 років [4].

Екстрені механізми застосовуються під час кризових явищ для стабілізації ситуації та включають в себе: механізм оперативно підтримки ліквідності банків, які мають відтік строкових вкладів фізичних осіб та кредити для збереження ліквідності [6].

Більш детально основні інструменти рефінансування НБУ наведено у Додатку А.

На сьогодні НБУ використовує стандартні інструменти регулювання ліквідності банківської системи з метою виконання цілей та завдань, визначених законодавством України та Основними засадами грошово-кредитної політики, залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку. Здійснює регулювання ліквідності банківської системи в межах визначених монетарних параметрів та в обсягах, які потрібні для їх збалансування та управління грошово-кредитним ринком, шляхом застосування таких стандартних інструментів: операції з рефінансування (кредити овернайт, кредити рефінансування); операції прямого репо; операції з власними борговими зобов'язаннями; операції з державними облігаціями України [12].

Таким чином, регулюючи процес кредитування комерційних банків, центральний банк впливає на рівень їх ліквідності, а отже, і на загальну масу грошей в обігу.

Фактори, що впливають на механізм рефінансування банків центральним банком можна поділити на економічні, правові, технологічні та організаційні (рис. 1.3).

ФАКТОРИ		
ЗОВНІШНІ	Економічні - напрямки грошово-кредитної політики центрального банку; - рівень ліквідності банківського сектора; - ступінь фінансової стійкості банківського сектора; - рівень ємності і розвиненості внутрішнього ринку цінних паперів з метою надання забезпечення; - ступінь сегментації внутрішнього грошового ринку	
	Технологічні - рівень застосування новітніх технологій при здійсненні операцій рефінансування; - рівень розвитку проведення рефінансування в системі організованого біржового ринку	
	Правові - рівень розвитку законодавчої бази	Організаційні - рівень управління ризиками в системі центрального банку
ВНУТРІШНІ	Економічні - відповідність комерційного банку вимогам до прийнятних контрагентам; - ступінь стійкості фінансового становища комерційного банку; - обсяг наявного у комерційного банку прийнятного забезпечення; - потреба комерційного банку в додатковій ліквідності	
	Організаційні - рівень організації управління ліквідністю в комерційному банку; - рівень організації системи ризик-менеджменту в комерційному	

Рис. 1.3 Фактори, що впливають на механізм рефінансування банків центральним банком [17]

Отже, рефінансування є інструментом регулювання ліквідності, тобто елементом комплексної діяльності НБУ регулятивно-наглядового характеру; його застосування має на меті покращення або відновлення фінансового становища банківських установ; спеціальним суб'єктом правовідносин рефінансування в обов'язковому порядку виступає Національний банк України.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ ЦЕНТРАЛЬНИМ БАНКОМ

2.1. Аналіз нормативно-правового регулювання рефінансування банків НБУ

На сьогоднішній день роботу НБУ регулює ціла низка нормативно-правових актів різної юридичної сили. Втім нормативно-правове підґрунтя у даній сфері далеко не ідеальне і має ряд прогалин і недоліків. Юридична неврегульованість певних аспектів підтримки банківської ліквідності, зокрема за допомогою рефінансування, негативно впливає на фінансове становище як окремих банківських установ комерційного типу, так і на загальний економічний рівень держави [8].

Регулювання діяльності Національного банку України здійснюється за допомогою великої кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили. В першу чергу – це Конституція України. Звичайно, у положеннях Основного Закону немає норм, які безпосередньо регулюють діяльність НБУ з питань рефінансування банків. Але у Конституції зазначаються вихідні засади економічної і фінансової системи України, що, зі свого боку, також обумовлює деякі аспекти діяльності Нацбанку. Наприклад, Основний Закон встановлює ключову функцію НБУ, якою є забезпечення стабільності грошової одиниці [18]. Окрім цього, у Конституції зазначається, що головні засади грошової політики визначаються Радою Національного банку України. Таким чином, Основний Закон відіграє велике значення для діяльності НБУ, так, як у ньому юридично закріплено сам факт існування даного органу влади.

Наступним рівнем нормативно-правового регулювання діяльності Національного банку України є закони та кодекси.

Відповідно до Господарського кодексу України (ГКУ) Національний банк України – центральний банк держави, основною функцією якого є забезпечення

стабільності грошової одиниці України – гривні [19]. У Господарському кодексі України відповідними статтями визначається правовий статус банків, їх види та організаційно-правові форми; ієрархія банківської системи України; встановлюється правовий статус НБУ та Ради НБУ; містяться норми, які досить стисло регламентують певні банківські операції [20, с. 240; 20]. Кодекс не здійснює прямого правового регулювання на діяльність Національного банку України у сфері рефінансування, однак, визначає загальні засади функціонування НБУ. Окрім Господарського, також існує Цивільний кодекс України, який містить понад 60 статей, що регулюють окремі операції у сфері банківської діяльності саме: кредитування, відкриття й ведення рахунків, здійснення розрахунків та платіжні інструменти тощо [20, с. 240].

Наступним рівнем правового регулювання діяльності НБУ у сфері рефінансування виступають закони України. Основними законами, що спрямовані на регулювання діяльності Національного банку України, зокрема й у сфері рефінансування, є Закон України «Про Національний банк України» та «Про банки та банківську діяльність». Так, положення Закону України «Про Національний банк України» [1] суттєво деталізують роботу НБУ, зокрема у сфері рефінансування. Даний нормативний акт визначає юридичний статус, принципи організації, завдання, функції і повноваження Національного банку України, зокрема його функції та повноваження у сфері банківського нагляду [21, с. 7].

Даний нормативно-правовий акт, визначив, що однією із функцій НБУ є організація системи рефінансування. Крім того, у статті 25 цього Закону передбачено, що Національний банк України має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи [1]. Національний банк має переважне і безумовне право задовольняти будь-яку основу на здійсненому рефінансуванні банку вимогу, оформлену у встановленому законом порядку, за якою настав строк погашення. Переважне і безумовне право реалізується Національним банком шляхом списання у безспірному порядку заборгованості з рахунків банку і відчуження майна, що перебуває у заставі, як забезпечення вимог Національного банку, та задоволення

вимог за рахунок чистого доходу від їх відчуження. Національний банк здійснює відчуження майна, набутого у власність, у рахунок погашення боргу за наданими банкам кредитами для підтримки ліквідності у визначеному ним порядку, без погодження з іншими органами державної влади [1]. Таким чином, Закон України «Про Національний банк України» є одним із ключових джерел правового регулювання роботи НБУ, адже саме він визначає основні аспекти правового статусу, завдання, функції та форми його діяльності, а також права та обов'язки якими він при цьому користується, зокрема й у сфері рефінансування.

Діяльність НБУ, як вже було зазначено вище, регламентується Законом України «Про банки і банківську діяльність» [22]. Метою цього Закону є правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника [22]. Також даний він визначає порядок взаємодії НБУ з іншими банківськими установами нашої держави, дає відомості про фактичну роль Нацбанку у всій фінансовій системі. Положеннями зазначеного Закону також координується регулятивно-наглядова діяльність вказаного органу, яка включає в себе операції рефінансування. Крім того, цей нормативний акт визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків [21, с. 7].

Наступний рівень правового регулювання діяльності Національного банку України у сфері рефінансування формують підзаконні нормативно-правові акти.

І останню специфічну групу джерел правового регулювання діяльності Національного банку України, зокрема й у сфері рефінансування, становлять акти, що видаються Правлінням Нацбанку, які закріплюють положення щодо вузьких інститутів діяльності НБУ, однак, разом із тим, мають найбільш конкретизований та детальний характер [23].

Отже, проаналізувавши положення законодавчих актів, можна зробити висновок, що пріоритетом рефінансування є не підтримка фінансового положення

окремих банківських установ, а стабілізація грошово-кредитної та банківської системи держави. Одним із головних проблемних аспектів регулювання діяльності НБУ у сфері рефінансування є те, що дані відносини регламентуються нормами одразу декількох правових галузей.

Ще одним важливим проблемним моментом сучасного законодавства, яке регулює процес рефінансування і підтримку ліквідності взагалі, є відсутність принципу, який би передбачав запровадження індивідуального підходу до рефінансування кожної окремої установи. Найбільш вагомим прикладом даної тези є положення статті 24 Закону України «Про Національний банк України», в якій йдеться про те, що основні засади грошово-кредитної політики визначають показники діяльності Національного банку у середньостроковій перспективі для досягнення цілей Національного банку, які визначені нормами того ж Закону. Зі свого боку, норма статті 6 представленого акту зазначає, що при виконанні своєї основної функції, Національний банк має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, зокрема стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню першочергової цілі діяльності даного органу [23]. Таким чином, банківський нагляд НБУ і рефінансування застосовуються з урахування певних обмежень:

- по-перше, використання інструментів підтримки ліквідності повинно відповідати умовам грошово-кредитної політики;
- по-друге, НБУ, при здійсненні вказаної діяльності, не враховує індивідуальні особливості об'єктів контролю.

Як бачимо, пріоритетом є довготривалі цілі, які можуть в майбутньому позитивно вплинути на банківську систему в цілому. Окрім того, зазначене також можна знайти в акті, який регулює порядок застосування Національним банком стандартних інструментів підтримки ліквідності, одним з яких є рефінансування. Наприклад, кредити овернайт надаються шляхом застави цінних паперів, про що вже було згадано раніше. При цьому Нацбанк визначає вид застави за кредитом овернайт залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку, що зазначено у

статті 25 глави 4 постанови Правління №615 «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи» від 17.09.2015 року [24]. Така ж проблематика існує при застосуванні іншого способу підтримки банківської ліквідності. Кредити рефінансування надаються банківським установам, що діють на території України, за допомогою тендерного методу. Однак, Національний банк, залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку, може змінювати періодичність і черговість проведення тендерів з підтримки ліквідності банків [24].

З метою створенню умов для кредитної підтримки процесів економічного зростання Національний банк вживає заходи щодо вдосконалення своїх інструментів з підтримки ліквідності банківської системи. Така робота спрямовується, насамперед, на посилення спроможності фінансових інституцій та їх клієнтів належним чином управляти ризиками, притаманними реалізації фінансових проектів. З метою хеджування ризиків зміни умов ліквідності в середньостроковій перспективі Національний банк започаткував проведення процентних тендерів з рефінансування на термін до п'яти років з плаваючою ставкою. В якості кредитора останньої інстанції НБУ запроваджує новий інструмент екстреної підтримки ліквідності платоспроможних банків – Emergency liquidity assistance (ELA) [25].

Відповідно до Положення про екстрену підтримку ліквідності Національним банком України ліквідності банків, яке набуло чинності з 16 грудня 2016 року, «екстрена підтримка ліквідності банків є інструментом короткострокового покриття тимчасового дефіциту їх ліквідності, який не повинен застосовуватись як заміщення необхідної додаткової капіталізації банку або вирішення його структурних проблем» [25]. Її надають у разі вичерпання інших джерел поповнення ліквідних коштів, у тому числі за стандартними інструментами регулювання ліквідності банківської системи.

Отримані в рамках ELA кредитні кошти банки мають спрямувати на виконання зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами (крім

пов'язаних з банком осіб). Вони не призначені для фінансування бізнесу банку та не можуть бути використані замість необхідної додаткової капіталізації банку його акціонерами або вирішення структурних проблем [26].

З 1 серпня 2018 року набувають чинності нові умови проведення операцій з рефінансування банків. Відповідні зміни затверджені постановою НБУ від 26 квітня 2018 року № 44 "Про затвердження Змін до Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи і відміні постанови Правління Національного банку України від 27 грудня 2017 № 144" [27].

Так, до поточного переліку стандартних інструментів з підтримки ліквідності (кредити овернайт і короткострокові кредити рефінансування до 14 днів і до 90 днів) додається довгострокове рефінансування строком від 1 до 5 років.

НБУ надасть банкам кредити «овернайт» і кредити рефінансування під заставу пулу, що може складатися з таких видів активів:

- державні облігації України;
- депозитні сертифікати НБУ;
- облігації міжнародних фінансових організацій (емісія яких здійснюється відповідно до законодавства України);
- іноземна валюта (долари США, євро, англійські фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські ієни) [27].

Кредити овернайт і короткострокові кредити рефінансування надаються за процентною ставкою, визначеною нормативно-правовим актом НБУ і не підлягає коригуванню впродовж строку користування такими кредитами.

2.2. Роль рефінансування банків у забезпеченні фінансової стабільності

Дослідження ролі рефінансування як монетарного інструмента впливу на рівень фінансової безпеки банківської системи України першочергово вимагає

зосередження уваги на дослідженні взаємозв'язку основних індикаторів фінансової безпеки банківської системи, визначених у рекомендаціях Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [28], та окремих індикаторів ефективності використання рефінансування на різних фазах розвитку економіки країни.

Зокрема, розгляд таких основних показників фінансової безпеки банківської системи України за 2015–2018 рр. як індикатори рівня ліквідності (за співвідношенням високоліквідних активів та короткострокових зобов'язань), кредитного ризику (за часткою простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі наданих кредитів) та ефективності системи фінансової безпеки банків (за рівнем рентабельності їх активів) підтверджує висновки багатьох науковців про циклічність розвитку як реального, так і фінансового секторів (рис. 2.1, див. дод. Б).

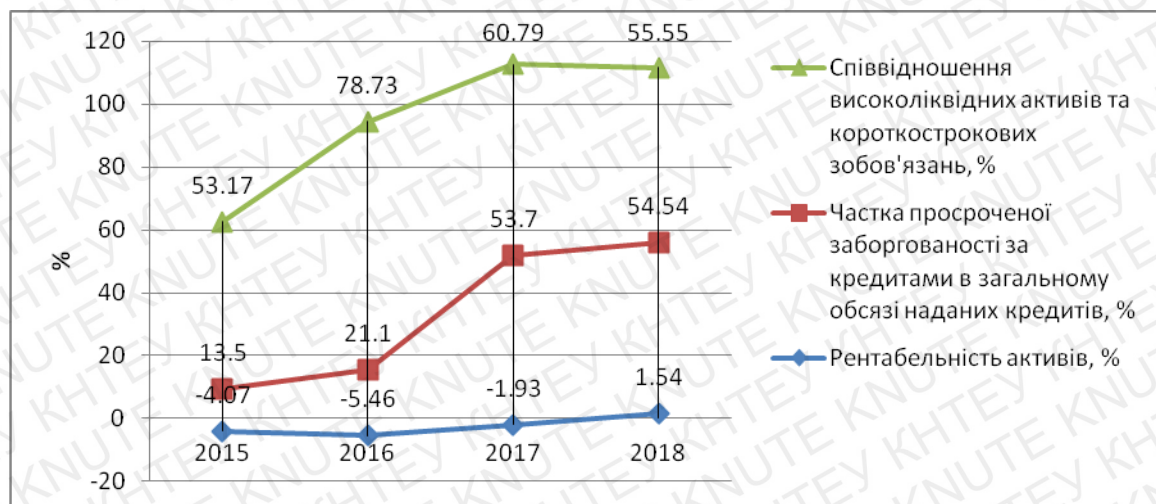

Рис. 2.1 Динаміка структури показників фінансової безпеки банківської системи України за 2015–2018 рр. (станом на 01.01), *

*Примітка: складено автором за даними [29, 30]

Аналізуючи дані рис. 2.1, можна виділити 2016 р. як найглибшу точку кризової фази, що відзначаються піками збитковості банківської діяльності (-5,46%), а 2018 р. – як періоди підйому банківської системи за показником рівня прибутковості активів (1,54%).

Необхідно враховувати, що виникнення кризових фаз у вітчизняному банківському секторі супроводжується різким збільшенням ризику ліквідності (за мінімальних значень відповідного індикатора 53,16% у 2015 р., коли НБУ для забезпечення фінансової стабільності банківської системи мав негайно надавати кредити рефінансування тим банкам, які, з одного боку, потребували їх у зв'язку з масовим вилученням депозитів, а з іншого, – з підвищенням кредитного ризику при зростанні цього індикатора до 78,73% – у 2016 р. Така ситуація відображає взаємозв'язок банківських криз з економічними спадами, оскільки банки є до них надзвичайно вразливими внаслідок зростання кредитного ризику та ризику ліквідності, що спричиняє збитковість банківських установ [31, с. 251].

Тим самим, банківські кризи останніх років, особливо 2015–2016 рр., доводять, що національна система забезпечення фінансової стабільності банківської системи в Україні не відповідала в той час сучасним вимогам, а НБУ неефективно використовував основні інструменти регулювання, насамперед, кредити рефінансування для протидії виникненню системних банківських криз.

Можна стверджувати, що у кризових фазах зростає роль прямого регулювання рівня ліквідності банківської системи через кредитний канал, пов'язаний з виконанням такої функції центрального банку як кредитора останньої інстанції, із застосуванням різноманітних інструментів рефінансування, спрямованих на тимчасове (короткострокове) насичення банківської системи ліквідністю. Ефективність же такого регулювання, визначена за кількістю банків, які в подальшому були ліквідовані, залежить від співвідношення між обсягами надкороткострокових операцій «овернайт» та інших інструментів рефінансування, яке можна розглядати як індикатор другого порядку відносно індикатора рівня ліквідності банківської системи країни. Перевищення цим показником значення 0,5 (як це сталося у 2015–2016 рр., рис. 2.1) виступило дестимулятором фінансової стабільності країни.

Викликає занепокоєння той факт, що частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, наданих банківською системою, станом на 01.01.2018 р. складає більше 50% та в порівнянні з 2015 р. зросла на 4%. В

більшій частині, це непрацюючі кредити, за якими банки повинні створювати резерви під кредитні ризики, що прямо впливає на інвестиційні можливості банківських установ.

Протягом 2017 року в банківській системі зберігався значний профіцит ліквідності, який із середини року поступово знижувався. Обсяг депозитних сертифікатів скоротився на 1 мільярд гривень і на кінець 2017 року становить 67 мільярдів гривень, обсяги коштів на коррахунках банків зменшилися на 3 мільярди гривень і на кінець 2017 року становили 37,5 мільярда гривень. Крім того, нерівномірність розподілення ліквідності серед банків ситуативно спричиняла збільшення попиту на ліквідність з боку окремих банків, що спонукало їх періодично звертатися до НБУ за кредитами рефінансування [32].

Головним каналом зменшення ліквідності в 2017 році було зростання обсягів готівки та операції Уряду. Основним джерелом насичення банківської системи ліквідністю були операції Національного банку з купівлі іноземної валюти з метою поповнення міжнародних резервів у періоди перевищення пропозиції іноземної валюти над попитом на неї [32].

Варто також враховувати, що надання кредитів рефінансування неплатоспроможним чи істотно недокапіталізованим банкам до вирішення проблем їх капіталізації призвело до того, що станом на 01.04.2017 р. питома вага коштів рефінансування, отриманих неплатоспроможними банками від НБУ, досягла 25,06% та перевищила частку коштів, отриманих державними банками (24,13%, за даними фінансової звітності банків України) [33]). Така ситуація обумовила суттєве погіршення якісної структури кредитів рефінансування, коли питома вага прострочених та індивідуально знецінених кредитів у структурі залишків кредитів, наданих НБУ банкам для підтримки їхньої ліквідності, зросла до 80,03% на кінець 2016 р. за відповідного зростання питомої ваги кредитів, прострочених понад 360 днів, у загальній їх структурі до 12,9% [31].

Сума кредитів для стабілізації роботи банків, за якими очікується відшкодування або сплата пізніше ніж за 12 місяців від звітної дати, становить 10 793 мільйони гривень за номінальною вартістю (станом на 31 грудня 2016 року –

16 726 мільйонів гривень). Протягом 2017 року Національний банк здійснював підтримку ліквідності банків через постійно діючу лінію рефінансування (кредити овернайт), рефінансування банків строком до 14 днів та до 90 днів шляхом проведення тендерів [32].

Якісний склад кредитів рефінансування, наданих НБУ банкам України для підтримки їх ліквідності відображено на рис. 2.2.

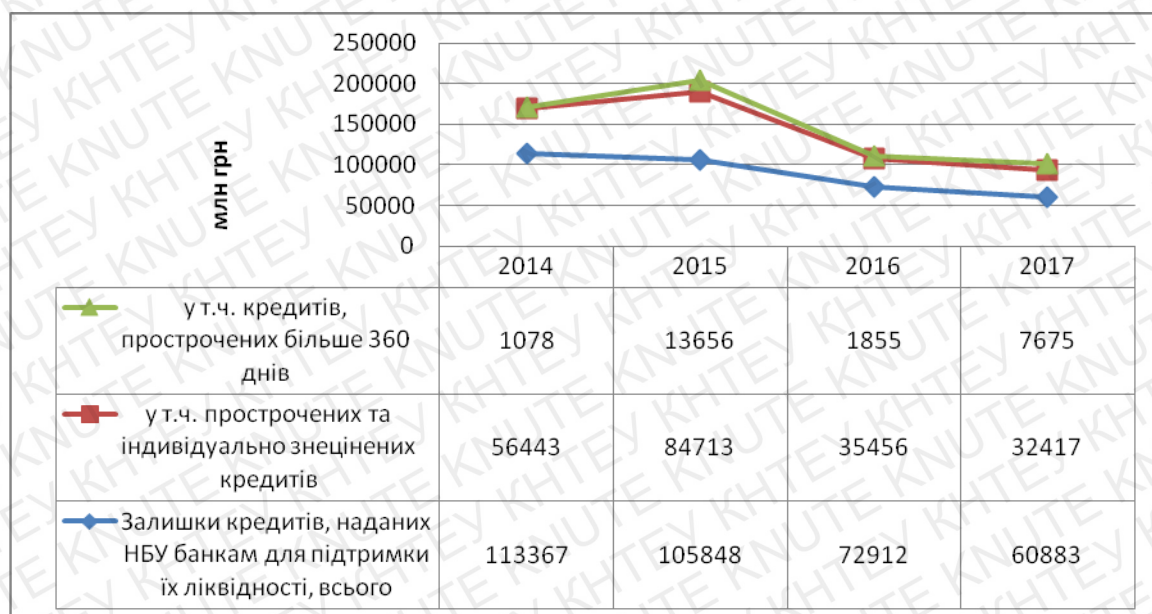

Рис. 2.2 Якісний склад кредитів рефінансування, наданих НБУ банкам України для підтримки їх ліквідності у 2014–2017 рр., станом на 31.12*

*Примітка: складено автором за даними [34]

Аналізуючи дані рис. 2.2 щодо прострочених кредитів понад 360 днів можна виділити 2015 рік, як найглибшу точку кризової фази – 13656 млн. грн. у порівнянні з 2014 роком він збільшився на 126,6%, а на 2017 рік цей показник зменшився на 56,2 %. Це свідчить нам про те, що у 2014 - 2015 роках на території України відбувалися кризові явища, а на 2017 рік відбувалася стабілізація економіки.

Найбільший показник прострочених та індивідуально знецінених кредитів складав у 2015 році – 84713 млн. грн., найменший у 2017 р. – 32417 млн. грн., що ж знову таки було обумовлено кризовими явищами в Україні. Найбільше кредитів, наданих НБУ банкам для підтримки їх ліквідності було видано у 2014 році на суму 113367 млн. грн., що на 53,7 % більше у порівнянні з 2017 роком.

Таким чином, вплив показника платоспроможності й достатності капіталу банків України на якісну структуру кредитів рефінансування, наданих НБУ банкам для підтримки їх ліквідності, не враховувався, що негативно впливало на загальний рівень фінансової стабільності банківської системи України [31].

У дієвості операцій рефінансування вагоме місце займає процентна політика НБУ. Змінюючи облікову ставку, центральний банк орієнтує ринок щодо послаблення чи посилення монетарної політики. виходячи з облікової ставки, встановлюються основні ставки НБУ за активними і пасивними операціями.

Для реалізації процентної політики Національний банк установлює такі процентні ставки: облікову; за інструментами постійного доступу НБУ; за депозитними сертифікатами НБУ; за кредитами рефінансування [35]. Динаміку процентних ставок рефінансування НБУ представлено в табл. 2.1 (див. дод. В).

Таблиця 2.1

Динаміка процентних ставок рефінансування банків НБУ за період 2007–2018 рр., % *

Період (01.01)	Облікова ставка НБУ	Середньозваже- на ставка за усіма інструментами	У тому числі				
			Позич- ки, які надані на тендері	Кредити овернайт	Опера- ції репо	Стабіліза- ційний кредит	Інші механізми
2007	8,4	10,1	10,0	11,1	-	-	-
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	11,5	-
2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	10,5	-
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	9,5	-
2011	7,75	12,4	12,5	9,4	12,6	-	-
2012	7,5	8,1	7,7	8,8	7,9	9,5	-
2013	6,5	7,2	6,8	7,6	6,9	8,9	-
2014	14,0	15,2	15,3	13,5	10,8	8,5	19,0
2015	22,0	25,2	24,7	25,2	24,0	-	26,0
2016	14,0	17,4	17,7	18,6	-	-	16,0
2017	14,5	15,92	15,7	16,0	-	-	-
2018**	17,5	19,5	19,5	19,5	-	-	-

Примітки:

* складено автором на основі джерела [36]

** значення станом на 01.10

Середньозважена ставка за всіма інструментами у 2008 році складала 15,3%, а у 2009 – 16,7%, що свідчить про кризові явища на той час, на 2013 рік відбувається її зменшення до 7,2%, що свідчить про стабілізацію економіки. Під час кризи 2014-2015 рр. ставка зростає від 15,2% до 25,2%. Під час стабілізації економіки ставка зменшилася до 15,92 % і на 01.10.2018 становила 19,5%.

Найменша облікова ставка була у 2013 році – 6,5%, найбільша у 2015 – 22% і тепер вона складає 17,5%. Щодо процентної ставки кредитів овернайт, то на 2015 рік вона становила 25,2%, що на 5,7 % більше у порівнянні з 2018.

Найбільші відсоткові ставки надавалися за кредитами овернайт (25,2%), позичками, які надані на тендері (24,7%) та середньозваженою ставкою (25,2%). За цими ж показниками відповідно найменші ставки 7,6%, 6,8% та 7,2%. Ці дані дають змогу зробити висновок, що самих максимальних значень всі показники набували у 2015 році і це дозволяє виділити його, як найглибшу точку кризової фази, а самих мінімальних у 2013 році.

Аналіз процентних ставок рефінансування згідно таблиці 2.1. засвідчив, що їх динаміка залежить від циклічності розгортання банківської кризи в Україні. Однак варто зауважити, що зміна облікової ставки не завжди впливає на зміну процентних ставок за депозитами і кредитами банків повною мірою. Причини цьому – нестабільність економіки, рівень інфляції, падіння ВВП, вартість ресурсів на ринку, високі фінансові ризики.

У період найбільшого загострення ситуації застосовувалися додаткові спеціальні механізми з підтримки ліквідності банків, що мали суттєвий вплив депозитів. У цілому за допомогою таких механізмів було надано кредитів на загальну суму 32,6 млрд. грн. Так, з 06.02.2014 р. було введено в дію механізм оперативного підтримання ліквідності банків, які мали відтік строкових вкладів фізичних осіб, шляхом проведення позачергових тендерів з підтримання ліквідності банків строком до 360 днів.

Враховуючи інші ризики, що негативно впливали на фінансовий і банківський ринок, Національним банком України здійснювалася підтримка ліквідності банків шляхом надання стабілізаційних кредитів. З цією ж метою було

внесено низку змін до Положення про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України, серед яких – розширення переліку забезпечення за стабілізаційним кредитом, внесення змін до порядку надання тощо [37].

Склад і структуру операцій рефінансування НБУ банків представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Динаміка структури операцій рефінансування НБУ банків у 2007-2017 рр.
станом на 01.01, %**

Період	Види операцій рефінансування				
	Операції РЕПО	Кредити овернайт	Позички, які надані на тендері	Стабілізаційний кредит	Інші механізми
01.01.2007	16,8	71,9	4,9	1,5	4,9
01.01.2008	-	17,1	78,0	-	4,9
01.01.2009	13,6	54,1	9	0,9	22,4
01.01.2010	0,7	19,8	1,9	18,7	57,8
01.01.2011	2,1	3,5	8,7	20,2	65,5
01.01.2012	20,3	27,5	51,1	-	1,1
01.01.2013	31,3	25,6	40,0	3,1	-
01.01.2014	21,2	27,2	47,2	4,5	-
01.01.2015	0,3	54,2	35,4	-	10,1
01.01.2016	3,4	4,2	7,9	12,3	72,2
01.01.2017	2,3	66,5	17,5	-	13,7

Джерело [38]

Як свідчать дані таблиці 2.2, структура операцій рефінансування НБУ постійно змінюється залежно від стану ліквідності банківської системи. Найбільш пікові періоди надання стабілізаційного кредиту спостерігаються в 2010 р. (20,2%) та 2015 р. (12,3%), що пов'язано зі збільшенням частки проблемних банків.

Максимального значення операції РЕПО набували у 2013 році – 31,2%, мінімального у 2015р. – 0,3 %. Щодо інших механізмів, то піковий період на них припав у 2011 році – 65,5%, що на 51,8% менше у порівнянні з 2017 р.

Серед різноманіття операцій рефінансування на 2017 рік, головне місце посідають кредити овернайт, які становлять 66,5% та позички. – 17,5%, що надані на умовах проведення тендеру.

Національний банк України у 2017 році отримав на погашення заборгованості за кредитами рефінансування неплатоспроможних банків 2.1 млрд. грн. Ця сума складалася з коштів, що надійшли від реалізації Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) заставного майна (активів) та коштів, отриманих з інших джерел [7].

Якісне оцінювання впливу ставки рефінансування на ефективність банківської діяльності (рентабельність активів) може бути, на нашу думку, здійснене за співвідношенням між середньозваженою річною ставкою за всіма інструментами рефінансування та середньозваженою річною ставкою за кредитами у національній валюті, наданими банками (крім НБУ) нефінансовим корпораціям (коефіцієнт покриття), яке розраховане у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Вплив ставки рефінансування на фінансову безпеку банківської системи України за період 2016–2017 рр., станом на 31.12

Рік	Середньозважена річна ставка за всіма інструментами рефінансування, %	Середньозважена річна ставка за кредитами у національній валюті, наданими банками нефінансовим корпораціям, %	Співвідношення річної ставки рефінансування та річної ставки за кредитами (ряд.2/ряд.3)	Кількість банків у стані ліквідації (відкликано ліцензію)	Оцінка впливу ставки рефінансування на індикатор рентабельності
2016	25,2	21,4	1,178	44	Критично негативний
2017	21,8	20,3	1,074	9	Критично негативний

Джерело [31]

Тут має дотримуватися базове правило раціональної процентної ставки: ставка рефінансування має бути нижче кредитних ставок [31].

Отже, результати розрахунків та їх оцінка, наведені в табл. 2.3, дозволяють зробити висновок, що вплив ставки рефінансування на рентабельність активів банківської системи (один з індикаторів її фінансової безпеки) є ефективним лише за умови, якщо її співвідношення з річною ставкою за кредитами, наданими в економіку, не перевищує значення 0,85. Критично негативним можна вважати такий вплив за умов перевищення показником значення 1,0, оскільки це має дестабілізуючий вплив на фінансову безпеку й призводить до масової

неплатоспроможності банків. При цьому оптимальним можна вважати значення співвідношення у межах 0,4-0,5 як таке, що забезпечить стимулювання внутрішнього попиту з боку реального сектору економіки [31].

Аналіз причин та наслідків кризових ситуацій у банківській системі України вказує на неспроможність діючої системи регулювання ефективно управляти впливом зміни ставок і обсягів рефінансування на фінансову безпеку банківської системи. За цих умов гарантування фінансової безпеки банківської системи України досягається шляхом забезпечення ефективного використання коштів рефінансування з метою попередження, виявлення та нейтралізації загроз ліквідності у фазах кризового періоду, а також стимулювання розвитку реальної економіки у фазах стабілізації та прискорення розвитку.

2.3 Аналіз ключових проблем рефінансування банків України

Рефінансування є не функцією НБУ, а вимушеним заходом під час кризи для підтримання ліквідності банків, саме тому в усіх інших випадках рефінансування призводить до негативних наслідків [39, с. 173-175].

Проаналізувавши структуру наданих кредитів рефінансування за 2014–2016 рр., ми виявили наступні тенденції.

По-перше, більшість кредитів рефінансування за цей період була надана уже неплатоспроможним банкам (44%) (рис. 2.3). Основними позичальниками за цей період були АТ «Златобанк» (5,6%), ПАТ КБ «Хрещатик» (5,6%), АТ «Дельта Банк» (5,5%), ПАТ «ВіЕйБі Банк» (5,4%), ПуАТ «Фідобанк» (5,1%).

По-друге, відбувався нерівномірний розподіл коштів рефінансування серед банків, тобто значні суми надавалися кільком системним банкам, тоді як більшість отримувала менше середнього [40].

По-третє за досліджуваний період змінилася структура за наданими кредитами, а саме: ПАТ «ПриватБанк» отримав 6% від загальної суми наданих кредитів рефінансування, АТ «Ощадбанк» – 6%, АТ «Укресімбанк» – 5,9%. Дані банківські установи протягом 2015-2016 рр. вдало використовували ці кошти на

міжбанківському ринку з метою проведення спекулятивних валютних операцій [40].

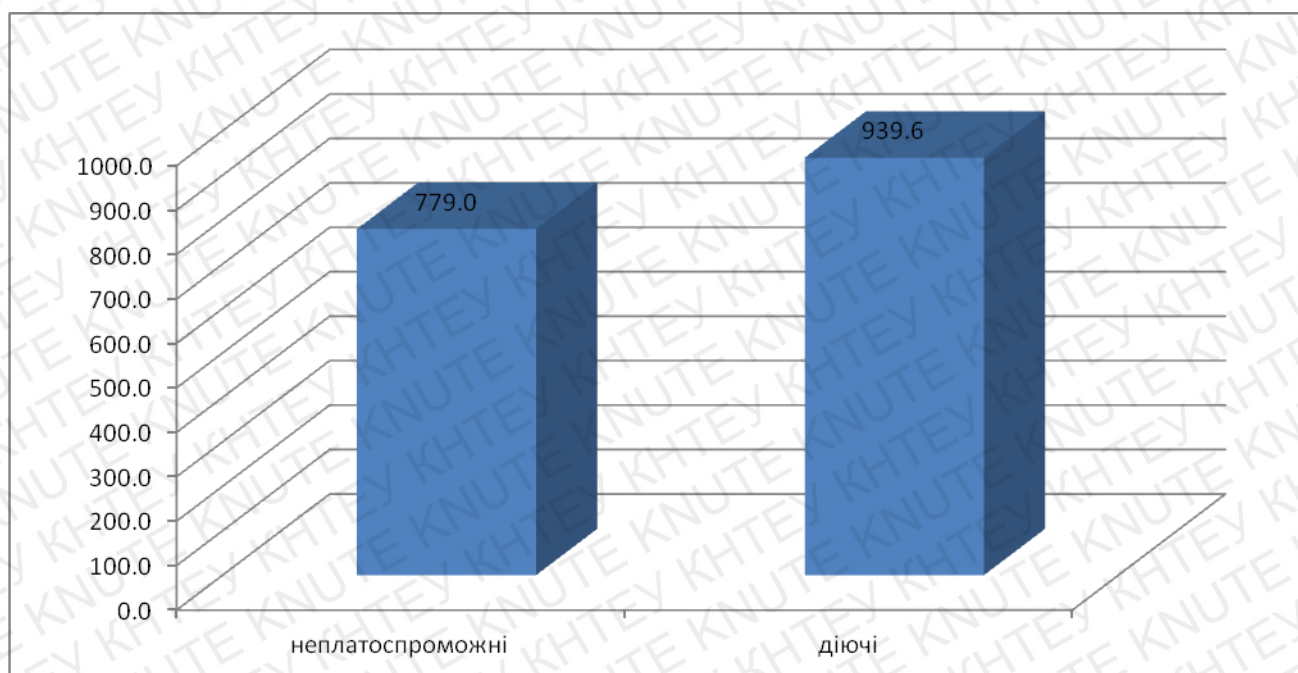

Рис. 2.3 Загальний обсяг наданих НБУ банкам кредитів на строк більше 30 календарних днів за 2014–2016 рр. станом на 31.12 [41]

Державні ж банки великі суми коштів спрямовували на фінансування «Укрнафтогазу». При цьому жодного разу не наголошувалось на тому, що дані кошти не використовуються за цільовим спрямуванням. В законодавстві встановлено, що кошти рефінансування надаються із зазначенням цільового спрямування, однак не існує досконалої системи моніторингу, що значно спростила б контроль за даними коштами на кожному етапі їх використання [42, с. 172].

За найвищу ціну (243.7 млн. грн) у 2017 році було реалізовано права вимоги за кредитним договором, переданим ПАТ "Дельта Банк" у заставу НБУ, а на I півріччі 2018 року за найвищу ціну (308 млн грн) реалізовано майнові права, передані ПАТ «Дельта Банк» в заставу НБУ.

Стосовно інших джерел погашення заборгованості за кредитами рефінансування неплатоспроможних банків, то вони відображені у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Джерела погашення заборгованості за кредитами рефінансування
неплатоспроможних банків у 2016-2018 рр. ***

Джерела погашення заборгованості	Роки					
	2016		2017		2018**	
	Сума, млн. грн.	Питома вага, %	Сума, млн. грн.	Питома вага, %	Сума, млн. грн.	Питома вага, %
Погашення майнових прав	295,3	39,52	764,5	29,06	858,4	44,8
Погашення ОВДП	2,3	0,31	664,3	25,25	434,8	22,7
Продаж банківських металів	-	-	62,0	2,36	-	-
Погашення або реалізація заставлених кредитів	1,04	0,14	592,2	22,51	133,6	6,97
Нерухоме майно	448,6	60,03	574,7	20,82	382,6	20
Іпотека	-	-	-	-	106,8	5,57
Усього:	747,24	100	2630,7	100	1916,2	100

Примітки:

* складено автором на основі джерела [37];

** значення станом на I півріччя 2018 року;

Аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що за 2017 рік у порівнянні з 2016 роком більш, ніж у 13 разів збільшилися обсяги погодження НБУ реалізації прав вимоги за заставленими кредитними договорами. Зокрема, було прийнято 63 рішення щодо реалізації прав вимоги за 50.2 тис. кредитних договорів, загальна заборгованість за якими складає майже 55 млрд. грн..

За 2017 рік по неплатоспроможних банках ФГВФО було реалізовано заставлене майно на суму 595.84 млн. грн., з яких НБУ отримав 574.7 млн. грн.

Переважну більшість реалізованих активів, а саме на суму 529.2 млн. грн., становили права вимоги за заставленими НБУ кредитними договорами. Сума отриманих коштів НБУ від реалізації майна у 2017 році на 13% перевищує показник реалізації аналогічних активів у 2016 році (510,2 млн. грн.).

Слід зазначити, що обсяг погодження НБУ початкових цін реалізації майнових прав за заставленими кредитними договорами збільшився у 10 разів - до 75,4 млрд. грн - в порівнянні з аналогічним періодом 2017 року (7,9 млрд. грн), що пов'язано з продовженням портфельного погодження реалізації активів.

Збільшення обсягів погодження реалізації заставленого майна (активів) відбувається у зв'язку з підвищенням оперативності прийняття управлінських рішень із боку ФГВФО [37].

На збільшення продажів заставленого майна також вплинув перехід ФГВФО на електронну систему торгів ProZorro. Продажі, яка надає змогу задіяти одразу 29 провідних електронних майданчиків України, забезпечує прозорість та неупередженість організаторів торгів. З січня 2017 року реалізація заставленого Національному банку майна здійснюється Фондом гарантування вкладів фізичних осіб через систему торгів ProZorro. Продажі [37].

Щодо джерел погашення заборгованості за кредитами рефінансування у 2016 році, то їх основу складало нерухоме майно 60,3%, на 2017 рік і перше півріччя 2018 р. – погашення майнових прав, відповідно 29,06% і 44,8%.

Найменше коштів було отримано у 2016 році за погашенням або реалізацією заставних кредитів - 1,04 млрд. грн., що склало 0,14%, на 2017 рік – продаж банківських металів 62 млн. грн. (2,36%), а на перше півріччя 2018 року, як і в 2016 році – погашення або реалізація заставних заставних кредитів – 133,6 млн. грн., що відповідно складає 6,97%.

Інформація про надані Національним банком України банкам кредити на строк більше 30 календарних днів у 2017-2018 роках відображається у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Кредити рефінансування банків на строк більше 30 календарних днів у 2017-2018 роках *

Найменування банку	Фактично надано, тис. грн.	Дата рішення Національного банку України	Тип забезпечення	Вид кредиту
ПАТ "АЛЬФА-БАНК"	625 000.0	13.12.2017	Застава Державних облігацій України	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
АТ "ОЩАДБАНК"	2 000 000.0	13.12.2017	Застава Державних облігацій України	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
АБ "УКРГАЗБАНК"	2 000 000.0	13.12.2017	Застава Державних облігацій України	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
АТ "ОЩАДБАНК"	3 000 000.0	15.11.2017	Застава Державних облігацій України	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
ПАТ "Ідея Банк"	36 000.0	21.06.2017	Застава Державних облігацій України	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
АБ "УКРГАЗБАНК"	3 000 000.0	19.10.2018	Застава пулу активів	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
АТ "Укресімбанк"	2 900 000.0	21.09.2018	Застава Державних облігацій України	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
АТ "АЛЬФА-БАНК"	835 000.0	23.08.2018	Застава Державних облігацій України	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
Акціонерний банк "Південний"	480 000.0	23.08.2018	Застава іноземної валюти	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера
ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК"	2 300 000.0	10.01.2018	Застава Державних облігацій України	Кредит рефінансування шляхом проведення тендера

Примітка: * складено автором на основі джерела [41]

Аналізуючи дані табл. 2.5, можна зробити висновок, що майже всі кредити видавалися під заставу Державних облігацій України, окрім кредитів АБ «УКРГАЗБАНК» - застava пулу активів і АК «Південний» - застava іноземної валюти. Вид кредиту за всіма банками у 2017-2018 роках однаковий, а саме – кредит рефінансування шляхом проведення тендера.

Найбільше коштів рефінансування за 2017 рік було надано АТ «ОЩАДБАНК» у сумі 3 000 000.0 тис. грн., а на 2018 рік – АБ «УКРГАЗБАНК» в аналогічній сумі.

Проаналізувавши структуру портфеля забезпечення НБУ за кредитами рефінансування, дійшли висновку, що політика регулятора є виваженою та орієнтованою на максимальний результат: так, основною заставою банків, що працюють на ринку, є майно та цінні папери (ОВДП), що відповідає реальності [39]. Проте доцільно було б впровадити низку неринкових активів, що мають можливість виступати в ролі застави під час рефінансування, дослідивши усі ризики, які існують на ринку: як заставу можна використовувати портфель споживчих кредитів, портфель кредитів малого та середнього бізнесу, основні засоби банків тощо.

Попит на надання коштів рефінансування збільшується, ліквідність банків поступово зменшує оберти, з чим пов'язані процеси ліквідації банків. Це свідчить про неспроможність банківських інституцій працювати на ринку, зарегульованість банківської системи тощо.

На основі розглянутих положень по організації рефінансування банків можна зробити наступні висновки:

- основними проблемами системи рефінансування комерційних банків в Україні є: малий вплив операцій рефінансування на грошово-кредитну сферу в рамках досягнення цілей грошово-кредитної політики НБУ і недостатня доступність рефінансування для середніх і дрібних банків;
- для української економіки характерно наявність ряду факторів, що роблять негативний вплив на розвиток рефінансування НБУ, а саме: дефіцит надійного прийняттого забезпечення за операціями рефінансування, викликаний невисокою

ємністю ринку цінних паперів; висока ступінь сегментації і нестабільність грошового ринку; відсутність активного управління НБУ кредитним і ринковим ризиками за операціями рефінансування;

– орієнтація української системи рефінансування на найбільші комерційні банки, що надає їм конкурентні переваги перед банками, доступ яких до рефінансування утруднений, викликає порушення ряду принципів організації системи рефінансування: максимальної дієвості, універсальності і нейтральності [13].

Отже, Національний банк України відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективного функціонування всієї банківської системи України, а як результат – і в забезпеченні стабільності національної економіки в цілому.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ КРЕДИТОРОМ ОСТАННЬОЇ ІНСТАНЦІЇ

3.1. Досвід зарубіжних країн щодо рефінансування банків центрального банку

У світовій практиці Національні (Центральні) банки застосовують різні інструменти рефінансування, які є в остаточному вигляді інструментами регулювання грошово-кредитної політики держави.

Основними системами рефінансування в зарубіжних країнах є американська і європейська. У цих країнах до кредитів центрального банку мають рівний доступ усі банки, а також використовується досить широкий перелік заставного забезпечення.

Розглянемо особливості і відмінності в операціях рефінансування центральними банками зарубіжних країн.

Для Європейського Центрального банку (ЄЦБ) і національних центрального банків країн – членів Європейського економічного і валютного союзу (ЄЕВС) головним інструментом грошово-кредитної політики є операції рефінансування.

Інструменти рефінансування країн Євросистеми можна розділити на дві групи:

- працюючі на відкритому ринку;
- постійно діючі (діють з ініціативи комерційних банків).

Розглянемо чотири групи інструментів на відкритому ринку для забезпечення ліквідності [43]:

1) основні інструменти рефінансування (допустимий термін позик до тижня). Їх застосовують щотижня через аукціони з тижневим терміном погашення кредитів і в формі аукціону з мінімальною ставкою пропозиції. Ці операції займають основний об'єм рефінансування;

2) інструменти довгострокового рефінансування (допустимий термін позик до трьох місяців). Їх застосовують щомісяця на аукціонах з тримісячним терміном погашення кредитів у формі торгів з плаваючою процентною ставкою. Обсяги рефінансування визначається один раз на рік Радою керуючих ЄЦБ і доводяться до загального відома;

3) інструменти тонкого налаштування. Їх застосовують Національні (Центральні) банки в оперативному порядку для згладжування коливань процентних ставок і різких змін в ринковій ліквідності в формі зворотних транзакцій, або у формі угод аутрайт, валютних свопів або строкових депозитів. Операції тонкого налаштування проводяться за допомогою прискорених тендерів або двосторонніх процедур;

4) структурні операції. Їх проводять шляхом зворотних угод, угод аутрайт або випуску боргових сертифікатів ЄЦБ.

У Євросистемі діє загальна європейська система взаємних оптових розрахунків «TARGET» (TARGET), за допомогою якої проводяться операції на відкритому ринку, вона допускає ефективний розподіл ліквідності для Центральних банків країн Євросистеми.

Для участі в операціях на відкритому ринку допускаються банки, які:

- є резидентом країни, учасниками грошово-кредитної політики Євросистеми;
- підтримують мінімальні резерви;
- фінансово спроможні;
- відповідають критеріям з технічної забезпеченості.

Розглянемо основні операції, які реалізуються в механізми рефінансування Центральних банків Євросистеми [43]:

1) Заставні та облікові операції. В цьому випадку рефінансування полягає в переобліку (купівлю) векселів, раніше куплених комерційними банками, які поділяються їх за видами, термінами дії і за характером поруки. Так, наприклад, в Італії, приймають тільки поручительство двох платоспроможних гарантів.

Процес рефінансування в рамках облікового запису регламентується законами цих країн. Так обов'язково лімітується сума позики (кредиту). Ліміти і

облікові ставки постійно змінюються в залежності від завдань грошово-кредитної політики. Підвищення сум ліміту для обліку векселів не повинно призводити до розширення грошової маси в обігу. Таке рефінансування часто використовується для стимулювання розвитку окремих галузей народного господарства;

2) Ломбардні, одноденні і внутрішньоденні кредити під заставу депонованих у банку цінних паперів. Ці кредити застосовуються для підтримки ліквідності кредитних організацій. Обсяг кредиту визначається, як різниця між розміром забезпечення і знижкою, і пов'язаний безпосередньо з рівнем ризику для забезпечення. Розмір забезпечення визначається щодня і змінюється в залежності від ринкової вартості цінних паперів і терміну їх погашення.

Правила Європейських Центральних банків свідчать, що всі операції рефінансування повинні забезпечуватися з боку банків. Фінансові активи банків і інших кредитних організацій, які приймаються в забезпечення, поділяються на дві категорії [44]:

- забезпечення першої категорії. Це державні боргові зобов'язання, які можуть навіть не котируватися на біржі;
- забезпеченням другої категорії. Це котируються на біржі боргові зобов'язання підприємств і кредитні вимоги, акції та векселі, а також депозитні сертифікати.

Активи забезпечення повинні відповідати загальним вимогам і відповідати:

- загальним критеріям всіх країнах Євросистеми;
- додатковими критеріями, які встановлюються Національними банками, з урахуванням національної специфіки фінансових і кредитних ринків.

Так, наприклад (див. [43]), існують такі обмеження для цінних паперів для забезпечення кредитів Банку Фінляндії:

- емітентом цінних паперів може бути як держава, так і приватний сектор, який є резидентом Фінляндії, а також інтернаціональні інститути;
- емітент цінних паперів повинен бути фінансово стабільним;
- цінні папери повинні бути випущені в без документарній формі;

- цінні папери повинні бути номіновані в євро (з метою виключення валютних ризиків);
- цінні папери повинні бути зареєстровані на фондовій біржі.

Розглянемо американську систему рефінансування. Роль Центрального банку в США виконує Федеральна резервна система країни (скорочено ФРС). Система рефінансування банків та інших кредитних організацій в США носить назву «дисконтне вікно». Для рефінансування встановлюється облікова ставка.

Облікова ставка (Discountrate) - це процентна ставка, яка визначає вартість кредиту, наданого ФРС комерційним банкам[43] .

У США операції кредитування проводяться через федеральні резервні банки (скорочено ФРБ), що діють в окремих округах. Крім ставки кредитування, кожен ФРБ може визначати обсяг кредитування комерційних банків, встановлюючи так зване дисконтне вікно (Discountwindow). Принцип дисконтного вікна означає, що рефінансування банків не відбувається автоматично і в багатьох випадках може завершитися відмовою [43].

Банки не повинні отримувати прибуток від рефінансування, і ФРС встановлює правила, які виключають можливість частих запозичень по обліковій ставці. У разі якщо банк «зловживає» використанням дисконтного вікна, ФРС може в майбутньому відмовити в кредитуванні - використання дисконтного вікна - це привілей, а не право. Встановлені ФРС правила користування дисконтними вікном отримали назву «впливу переконанням» [45].

Банки з системи ФРБ можуть надати кредит під заставу на період не більше 15 днів для свого банку-резидента заставу видається під прості векселі із забезпеченням у вигляді грошових внесків або закладених облігацій, боргових сертифікатів і векселів казначейства США та ін.

Кредит терміном до 90 днів надається для свого банку-резидента під заставу простих векселів, забезпечених простими і перекладними векселями, борговими зобов'язаннями та акцептованими будь-яким банком векселями та ін.

Якщо кредит, наданий ФРБ, використовується не за призначенням, то, після офіційного попередження, банк-позичальник зобов'язаний негайно погасити

кредит. Такий банк позбавляється права бути позичальником в своєму окрузі на певний термін.

Для кредитування міжбанківських операцій банки з ФРБ відкривають рахунки в інших банках, а для впорядкування системи міжнародних розрахунків банки відкривають рахунки в банках іноземних держав.

Розглянемо основні інструменти рефінансування в США:

- первинний кредит (primarycredit). Цей вид кредиту призначений тільки для стабільно працюючих банків і інших кредитних організацій на умовах овернайт в рамках дисконтного вікна. Кредит частіше надається на термін до декількох тижнів без обмежень за програмними цілями використання кредиту, але термін кредитування може виявитися більшим;

- вторинний кредит (secondarycredit). Цей вид кредиту не може бути направлений на приріст активів позичальника і призначений для будь-яких кредитних організацій (навіть з нестійким фінансовим станом), на короткий термін. Ставки первинного кредитування нижче, ніж по вторинному;

- сезонний кредит. Для банків їх сільськогосподарських і туристичних районів і видається на тривалі терміни і за пільговими відсотковими ставками, які переглядаються кожні два місяці;

- надзвичайний кредит (emergencycredit). Цей вид кредиту надається, як фізичним, так і юридичним особам, якщо відсутні альтернативні джерела фінансування при надзвичайних або форс-мажорних події.

Перші три види кредитів забезпечуються будь-якими борговими зобов'язаннями, Кредити оцінюються від 60 до 95% номінальної вартості заставного забезпечення. Так облігації Казначейства приймаються вартістю 96-98% від номінальної. Для різних видів забезпечення застосовуються різні механізми і процедури оформлення застави [46].

При рефінансуванні Банк Англії пропонує банкам такі види кредиту:

- денний кредит. Цей вид кредиту надається на безоплатній основі для забезпечення плавного руху коштів протягом дня, з поверненням кредиту в кінці

дня. Обсяг кредитування не обмежений, при наявності застави в обсязі кредиту для його забезпечення;

- кредит рефінансування. Цей вид кредиту надається на термін від 7 до 10 днів з оплатою відсотків за ставкою рефінансування в обсязі ліквідності на середньостроковій перспективі;

- добові операції РЕПО. Цей вид кредитування схожий на кредити рефінансування. Кредитування здійснюється в кінці дня, за кредитування належить надбавка в розмірі однієї четвертої відсотка понад ставки рефінансування;

- конверсія денного кредиту. Цей вид кредиту повертається до кінця дня, його погашення може розтягнути на кілька наступних днів, але вже застосовуються штрафні ставки [43].

Запорукою забезпечення кредитів в Англії є державні цінні папери, казначейські і комерційні векселі, переказні векселі.

Європейська система відрізняється від американської тим, що в американській системі депозитні операції відсутні.

Розглядаючи методику рефінансування в США і в Євросистемі, можна говорити про те, що НБУ використовує практично такий же набір інструментів рефінансування. Різниця полягає лише в ступені фактичної доступності банків до цих інструментів, а також в необхідності в таких кредитах. Рівний доступ банків і інших кредитних організацій до кредитів ЦБ досягається використанням широкого набору інструментів рефінансування і фінансових активів.

Набір інструментів рефінансування центральним банком комерційних банків у Польщі є досить широкими і поділяється на три групи: ломбардні кредити, редисконтні кредити та рефінансування. Ломбардні кредити надаються на короткостроковий термін під тверду заставу, тобто активи, які вільно обертаються на ринку. На жовтень 2017 р. Народний банк Польщі приймав у заставу за такими кредитами 98 видів цінних паперів, включаючи корпоративні та муніципальні, а ставка за ними складала 2.5 %, що на 1 процентний пункт вище облікової (референтної) ставки. Друга група не є кредитами, а операцією

редисконтування векселів комерційних банків центральним банком Польщі, що практично не має аналогу в Україні, проте немає інформації про широке застосування цього інструменту і у Польщі. На середину 2017 р. ставка редисконтування центрального банку Польщі становила 1.75 %, що нижче ломбардної ставки, хоча і вище облікової. Ставка рефінансування банків на жовтень 2017 р. склала 3.5 %. За своїм механізмом це короткострокові незабезпечені кредити банкам з боку центробанку типу "овернайт". Крім того, Народний банк Польщі залучав депозити від комерційних банків під ставку 0.5 %, яка в 7 разів менша за ставку рефінансування і майже в 4 рази нижча за рівень інфляції, що спонукає польські банки кредитувати економіку країни, а не розміщувати ресурси в інструменти центрального банку [47].

Таким чином, Національні (Центральні) банки країн Євросоюзу і США широко застосовують функцію кредитора останньої інстанції для регулювання ліквідності банківської системи. Ця функція і розвинена система страхування депозитів фізичних осіб для економічно розвинених країн стабілізували їх грошово-кредитне звернення, звело нанівець ймовірність появи банківських криз, зміцнило довіру громадян своїх країн до банків.

3.2. Ставка рефінансування як інструмент монетарної політики центрального банку

Рефінансування є основним інструментом грошово-кредитної політики, який застосовують Національні (Центральні) банки всіх розвинених країн.

За кредитами до центрального банку кредитні організації звертаються в тому випадку, коли вони вичерпали свої ресурси і не мають можливості поповнити свою ліквідність з інших джерел (наприклад, на міжбанківському кредитному ринку або ринку цінних паперів).

Розвинені країни в більшості своїй вибирають цінову стабільність, орієнтовану в ідеальному варіанті на нульовий рівень інфляції.

До числа перших центральних банків, які обрали своєю кінцевою метою цінову стабільність, відносяться центральні банки Нової Зеландії, Австралії, Канади, Великобританії та інших розвинених країн. У той же час ряд центральних банків країн визначає основною метою кредитно-грошового регулювання високий рівень виробництва, зайнятості і реального доходу в економіці, створення та розвиток продуктивних ресурсів держави в національних інтересах, стабільність національної валюти.

Регулюючи процентні ставки, центральні банки розвинених країн прагнуть до вирішення цілком конкретних завдань монетарної політики: формування прибутковості (рівнів і коридору коливань) по валютних інструментах, що забезпечує стабільне перевищення прибутковості угод грошового ринку над прибутковістю по валютних операціях як в середньостроковій перспективі, так і на короткострокових часових проміжках, в тому числі з урахуванням оцінюваних курсових ризиків [47].

При цьому слід звернути увагу на те, що в період економічної кризи розвинуті країни йдуть шляхом скорочення ставок рефінансування майже до нуля для збереження ринку кредитування. При цьому рівень інфляції у цих країнах залишається досить низьким, зокрема в Японії в 2008 р. він становив 1,75%, у США – 4,22%, у Великобританії – 3,78%, в ЄС – 2–4% [38]. Навіть в умовах кризи процентні ставки за кредитами в країнах Європи не перевищують 6–9% річних. Такий підхід сприяє розширенню виробництва, росту конкуренції і зниженню рівня інфляції.

Як свідчить зарубіжний досвід, сучасні європейські тенденції у реформуванні банківського регулювання спрямовані, з одного боку, на підвищення достатності власного капіталу банків, а з іншого, – на пом'якшення монетарної політики і впровадження заходів стимулювання кредитування банками реального сектору економіки, зокрема, малого і середнього бізнесу. Для цього Європейський центральний банк запровадив цільові довгострокові операції рефінансування для кредитування банками виробництва, а у березні 2017 р. відбулося зниження ставки за операціями рефінансування до 0% [39].

Характеристика ставок рефінансування ряду країн приведена в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Характеристика ставок рефінансування у зарубіжних країнах

ЦБ	Ставка рефінансування	Економічне значення
ФРС США	1. Discount rate	Відсоток, під який ФРС сама кредитує банки в рамках системи «дисконтне вікно»; встановлюється ФРС безпосередньо
	2. Ставка по федеральних фондах Target Fed Fund Rate - за кредитами «овернайт»	Ставка, яка встановлюється ФРС побічно через операції на відкритому ринку. Це цільова (таргетований) ставка, під яку банки надають свої надлишкові резерви, що знаходяться на рахунках ФРС, іншим банкам
ЕЦБ	Refinancing Tender - європейський аналог Federal Funds Rate	Відсоткова ставка, яка є мінімально можливою для заявок на залучення коштів у тендері ЄЦБ, який проводиться кожні два тижні; мінімальна ставка, по якій ЄЦБ робить угоди на відкритому ринку
Банк Англії, Риксбанк, Резервний банк Індії, Південно-Африканський резервний банк	Repo rate (за угодами РЕПО)	Ставка, за якою Центральні банки купують у банків цінних паперів з умовою продажу їх тим же банкам через встановлений термін. Таким чином виявляється вплив на рівень грошової маси, а також на процентні ставки по кредитах, заощадженням і іпотеці
Банк Японії	Overnight call rate target	Процентна ставка по позиках overnight; орієнтир середньої процентної ставки на ринку короткострокових депозитів
Національний банк Казахстану	Офіційна ставка рефінансування (єдина)	Ставка, яка застосовується за позиковими операціями; офіційна ставка винагороди за операціями зворотного РЕПО, СВОП і короткостроковими позиками

Джерело [48]

Таким чином, як показують дані таблиці 3.1, в одних країнах ставка рефінансування центрального банку - це ставка за кредитами «овернайт», в інших

- за операціями РЕПО на відкритому ринку. При цьому ставка рефінансування виступає базовою ключової процентної ставкою центрального банку, яка надає найбезпосередніший і очевидний вплив на стан грошового ринку. У зв'язку з цим будь-яка зміна ставки рефінансування в розвинених країнах викликає «хвилювання» і очікування істотних економічних змін серед учасників фінансового ринку.

Однак необхідно відзначити, що у ряду держав ставка рефінансування не приймає прямої участі в операціях рефінансування центрального банку з регулювання ліквідності банківського сектора. Так, наприклад, Національним банком Молдови базисна ставка затверджується в якості орієнтовної ставки по основним короткостроковим операціям грошової політики [49]. У Республіці Білорусь ставка рефінансування виступає інструментом грошово-кредитної політики, за допомогою якого центральний банк впливає на відсоткові ставки на різних сегментах грошового ринку [50].

Відповідно до Стратегії монетарної політики на 2018 рік НБУ передбачає для досягнення цілей з інфляції як основний монетарний інструмент використовуватиме облікову ставку, яка встановлюється Правлінням Національного банку та відображає стан грошово-кредитної (монетарної) політики, слугуючи операційною ціллю для короткострокових процентних ставок на міжбанківському кредитному ринку [51].

У разі перевищення прогнозом інфляції її цільового значення Національний банк виходитиме з необхідності проведення жорсткішої монетарної політики для повернення прогнозного рівня інфляції до цільового. І навпаки – за нижчого за цільове значення прогнозного рівня інфляції Національний банк пом'якшуватиме монетарну політику. Таким чином інфляція в середньостроковій перспективі завжди має повертатися до цілі.

За ключовою ставкою (або близькою до неї процентною ставкою в разі проведення операцій аукціонного типу) проводитимуться основні операції з регулювання ліквідності, які мають найбільший вплив на стан грошово-кредитного ринку. Залежно від структурної позиції ліквідності банківської

системи (тобто її дефіциту або профіциту) за такою ставкою проводитимуться операції з надання ліквідності, або її стерилізації [51].

Ключова процентна ставка доповнюватиметься коридором процентних ставок за інструментами постійного доступу з надання та вилучення ліквідності на термін овернайт (за кредитами овернайт та депозитними сертифікатами овернайт) з метою управління короткостроковими процентними ставками на міжбанківському ринку шляхом обмеження їх коливань навколо ключової процентної ставки.

Національний банк активно регулюватиме ліквідність банківської системи шляхом застосування інших інструментів грошово-кредитної (монетарної) політики, які відіграватимуть допоміжну роль у виконанні функцій Національного банку, зокрема в управлінні процентними ставками на міжбанківському кредитному ринку, та сприятимуть розвитку фінансових ринків загалом, а саме:

- тендери рефінансування та тендери з розміщення депозитних сертифікатів Національного банку з диференційованою строковістю, операції репо, валютні свопи, купівля та продаж державних цінних паперів тощо;
- обов'язкове резервування. Цей інструмент використовуватиметься для регулювання ліквідності банківської системи та посилення впливу зміни ключової процентної ставки на процентні ставки на міжбанківському ринку [51].

Для підвищення результативності регулювання ліквідності банківської системи, стимулювання банків до залучення переважно коштів у національній валюті та на триваліший період передбачається можливість застосування диференційованих норм обов'язкового резервування.

Відповідно до Основних засад грошово-кредитної політики на 2019 рік та середньострокову перспективу необхідність зниження інфляції до цільових рівнів зумовлюватиме проведення Національним банком відповідної грошово-кредитної (монетарної) політики у 2019 році. Національний банк поступово пом'якшуватиме монетарну політику, знижуючи облікову ставку, у разі стійкого

зниження базової інфляції, сприяючи таким чином економічному зростанню. Водночас підвищення вартості запозичень на міжнародних ринках капіталу через підвищення процентних ставок провідними світовими центральними банками може знижувати можливості Національного банку в пом'якшенні власної монетарної політики [52].

Національний банк у разі реалізації ризиків, які підсилюватимуть інфляційний тиск і погіршуватимуть очікування економічних агентів, застосовуватиме насамперед облікову ставку для повернення інфляції до цілі в середньостроковій перспективі та поліпшення очікувань. Вплив облікової ставки на фінансовий ринок та економіку забезпечуватиметься завдяки проведенню за нею (або близькою до неї процентною ставкою в разі проведення операцій аукціонного типу) основних операцій з регулювання ліквідності, які мають найбільший вплив на стан грошово-кредитного ринку.

Спрямованість операцій Національного банку з регулювання ліквідності (переважно її надання або стерилізація) у 2019 році визначатиметься структурним дефіцитом чи профіцитом останньої та забезпечуватиме збереження впливу ключової ставки на вартість ресурсів в економіці. Національний банк підтримуватиме ліквідність на достатньому рівні для ефективного функціонування банківської системи та створення умов для кредитної підтримки економічного зростання. Основними чинниками насичення ліквідності будуть купівля Національним банком іноземної валюти для поповнення міжнародних резервів та перерахування прибутку до державного бюджету. Вплив цих чинників обмежуватиме погашення Урядом України ОВДП, що знаходяться у портфелі Національного банку [52].

За збереження профіциту ліквідності основними операціями з її регулювання залишатимуться переважно стерилізаційні операції. У разі суттєвого зростання попиту на готівку та/або купівлі Урядом України іноземної валюти для погашення зовнішніх боргів банківська система може перейти в стан структурного дефіциту. За таких умов основними операціями Національного банку стануть операції з надання ліквідності.

Національний банк продовжуватиме дотримуватися свого зобов'язання уникати будь-яких форм фіскального домінування над монетарною політикою, у тому числі прямої або непрямой підтримки бюджетних видатків. Унаслідок цього очікується, зокрема, зниження обсягу державних цінних паперів у портфелі Національного банку з огляду на їх поступове планове погашення. Разом з тим координація монетарної політики і фіскальної політики Уряду України, зокрема з питань рівномірності витрачання коштів єдиного казначейського рахунку, здійснення запозичень, визначення адміністративних цін і тарифів, дасть змогу забезпечити ефективне виконання основних функцій Національного банку, визначених Законом України «Про Національний банк України».

Як додатковий інструмент Національний банк матиме змогу застосовувати інтервенції для згладжування курсових коливань гривні та врівноваження ситуації на валютному ринку. Водночас, Національний банк продовжить дотримуватися режиму плаваючого обмінного курсу і не протидіятиме фундаментальним тенденціям обмінного курсу гривні. У міру розвитку валютного ринку Національний банк поступово зменшуватиме свою присутність на ньому, але докладатиме зусиль щодо упередження або швидкого реагування на можливу дестабілізацію на валютному ринку [52].

3.3 Удосконалення механізму рефінансування банків зі сторони НБУ

З метою сприяння створенню умов для кредитної підтримки процесів економічного зростання Національний банк вживатиме заходів щодо вдосконалення своїх інструментів з підтримки ліквідності банківської системи. Така робота спрямовуватиметься, насамперед, на посилення спроможності фінансових інституцій та їх клієнтів належним чином управляти ризиками, притаманними реалізації фінансових проектів. Зазначені операції рефінансування проводитимуться на прозорих засадах, принципах рівного доступу, їх ціноутворення ґрунтуватиметься на ключовій ставці, що одночасно сприятиме посиленню процентного каналу монетарного трансмісійного механізму [32].

Застосування зазначеного інструментарію сприятиме посиленню потенціалу банківського сектору щодо кредитування підприємств реального сектору економіки (зокрема підприємств середнього та малого бізнесу, експортоорієнтованих, імпортозамінюючих та високотехнологічних).

Для стимулювання кредитної активності банків та прискорення темпів економічного зростання Національний банк за умови зниження інфляційних ризиків знижуватиме мобілізаційну спрямованість своїх операцій з регулювання ліквідності банківської системи.

Можна погодитися з думкою Коваленко О.С., який вважає, що «Для запобігання зростанню інфляції необхідним є прив'язка рефінансування до реального сектору. А саме, необхідно щоб кошти пішли на придбання вітчизняних товарів, тобто збільшили як внутрішній попит, так й пропозицію. Таким чином, це дозволить здійснити не пусту емісію, а підкріплену товарами. Однак це є лише надто спрощеною схемою, насправді, ситуація є набагато складнішою. Адже збільшення попиту та пропозиції відбувається нерівномірно; а також на національну економіку впливають зовнішні фактори (особливо наша економіка є уразливою, оскільки значно залежить від експорту та імпорту)» [53].

Звичайно, що надання таких коштів Центральним банком є досить ризиковим. Однак, рефінансування НБУ комерційних банків з наступним кредитуванням підприємств є досить реальним.

Відповідно до запропонованої автором схеми, НБУ кредитує банки другого рівня з певною умовою - ці банки мають збільшити портфель кредитів, виданих суб'єктам на відповідну суму рефінансування (рис. 3.1).

Спосіб контролю - достатньо на визначену дату (наприклад, через 6 місяців після надання коштів) отримати звіт від банку про надання за певний період часу кредиту, тобто збільшення портфелю кредитів, наданих суб'єктам аграрного сектору.

Різниця між сумою рефінансування наданого Національним банком та сумою, на яку було збільшено кредитний портфель, можна встановити вищу за ринкову відсоткову ставку. Для банків встановлюється верхня межа відсоткової

ставки, за якою можуть видаватися кредити за рахунок цих коштів (по своїй суті - це обмеження прибутковості банків за цими операціями) [53].

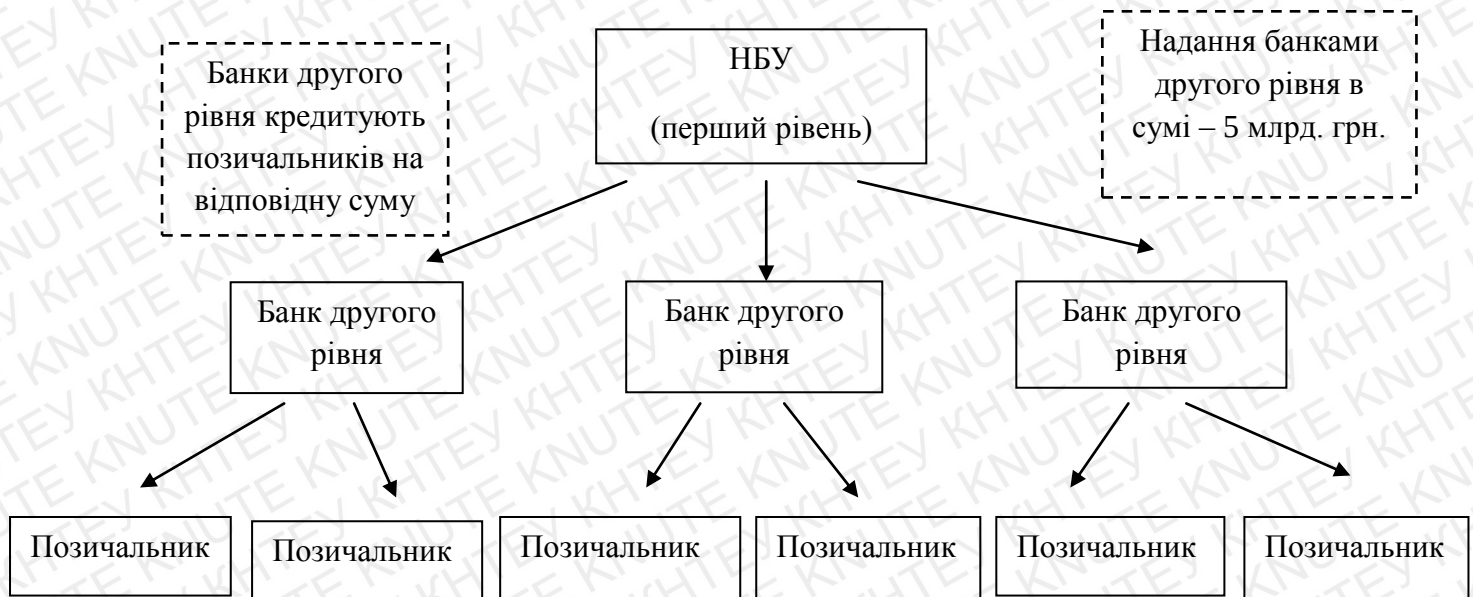

Рис. 3.1 Схема рефінансування банків за сценарієм першим [53]

Другий варіант (рис. 3.2) - спочатку банки кредитують, потім отримують рефінансування:

1. Кредитування позичальників банками другого рівня/Формування бази заявок для подальшого отримання ресурсів від НБУ для їх кредитування.
2. Подання на щомісячній основі (наприклад, на 1 число кожного місяця) інформації щодо кількості та обсягів фінансування клієнтів, які підпадають під дії цільового рефінансування НБУ.
3. Прийняття рішення НБУ про цільове довгострокове рефінансування.
4. Для контролю щоквартальна перевірка інформації щодо наданих кредитів шляхом отримання й перевірки НБУ кредитних справ клієнтів (50% найбільших кредитів).
5. Якщо існують порушення – накладаються штрафні санкції.

Важливим є етапність надання - або спочатку банки другого рівня надають кредити, а потім вже отримують рефінансування, або навпаки - спочатку рефінансування, а потім вже кредити позичальникам. І перший й другий варіанти мають свої переваги та недоліки [53].

Ця схема передбачає прийняття рішення щодо кредитування безпосередньо на рівні банків. Держава, в особі НБУ, лише виступає джерелом коштів. Очевидно, що комерційні банки будуть обирати найменш ризикові напрями та найбільш прибуткові, перспективні.

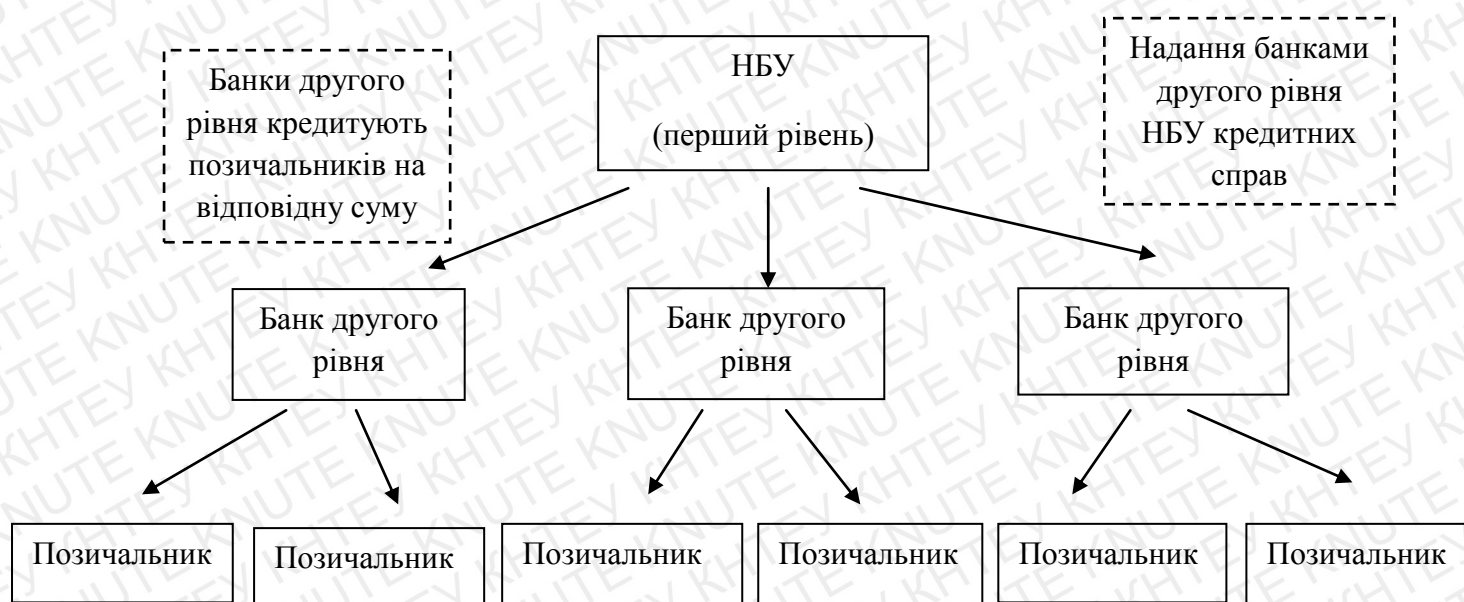

Рис. 3.2 Схема рефінансування банків за сценарієм другим [53]

Оскільки від прийняття цих рішень напряму залежить стабільність банку. Варто зауважити, що цей механізм є емісійним. Обсяг емісії має бути жорстко обмежений для уникнення розкручування інфляції. Невеликі, співвідносно з розміром банківської та економічної систем, розміри рефінансування не призведуть до інфляції, а, навпаки, сприятимуть економічному росту.

Щоб досягти максимального ефекту цей механізм повинен застосовуватися разом з іншими заходами. Так, наприклад, доцільно додати вимогу, що пільговий кредит можуть отримати лише ті суб'єкти, які планують профінансувати інноваційні проекти з високою часткою українських компонентів, розробок. Це дозволить отримати комплексний ефект для економіки загалом від доповнення даного механізму відповідними вимогами. У свою чергу, це зачіпає інші сектори економіки, в тому числі машинобудівний, ІТ дозволяє підвищити економічну безпеку країни [53].

Доречно щоб обсяг можливого рефінансування визначався при розробці грошово-кредитної політики Національним банком на рік з урахуванням нормативу Н2 загалом по банківській системі.

Недоліки та проблеми у вітчизняній практиці рефінансування, які проявилися під час системної банківської кризи, ще не повністю подолані. Так, потребує додаткового дослідження та доопрацювання чинна нормативно-правова база, механізми рефінансування за кожним окремим інструментом, особливості забезпечення повернення кредитів з рефінансування тощо. Подальші дослідження в цих сферах сприятимуть активізації кредитного ринку та досягненню макроекономічної стабільності в країні [53].

Національний банк посилює ефективність функціонування ринку державних цінних паперів та спрощення процедур руху капіталів. Для цього Правління Національного банку затвердило низку змін до нормативно-правових актів, з метою забезпечення законодавчого врегулювання процесу розміщення ОВДП, та обліку паперів, отриманих НБУ у якості застави, а також врегулювання проведення операцій з ОВДП нерезидентами та порядку купівлі іноземної валюти з метою повернення за кордон іноземних інвестицій. Зокрема: врегульовано механізм обслуговування операцій рефінансування під заставу пулу активів, а саме визначений порядок проведення операцій блокування ОВДП за такими операціями та передбачена можливість НБУ при виконанні функцій депозитарної установи обліковувати цінні папери банків, що передаються в заставу на користь Національного банку [56].

На наш погляд, доцільно розглянути досвід Національного банку Казахстану з приводу удосконалення системи рефінансування ним банків. В якості операцій постійного доступу Національний Банк Казахстану на 2018 рік зберігає поточний набір інструментів, який включає операції прямого та зворотного РЕПО на Казахстанському фондовому ринку, депозити банків другого рівня в Національному Банку. В якості операцій відкритого ринку планується використання акцій Національного банку, депозитних аукціонів, аукціонів з купівлі цінних паперів з зворотним продажем (кредитним аукціоном) та

аукціоном з продажу цінних паперів з зворотною покупкою (аукціон прямого репо) [57].

На поточний момент можливості ринку з абсорбування наявних обсягів вільної ліквідності без ризиків підвищення темпів інфляції, а також без ризиків для стабільності на валютному ринку обмежені. Недостатня капіталізація банків другого рівня, низька якість діючих і обмеженість в залученні нових позичальників створюють труднощі для просочування існуючого надлишку тенге на грошовому ринку в реальний сектор економіки.

У зв'язку з цим Національний Банк продовжить політику щодо зв'язування структурного профіциту ліквідності, що вимагає подальшого перенесення акцентів при її стерилізації на інструменти грошово-кредитної політики з більш довгими термінами в рамках проведення операцій відкритого ринку. У зв'язку з цим Національний Банк продовжить випуск короткострокових нот з терміновістю 91, 182 і 364 дня, які будуть сприяти також формуванню сегмента кривої прибутковості на горизонті до 1 року [58].

Невід'ємною складовою інфляційного таргетування є режим плаваючого обмінного курсу. Національний Банк буде неухильно дотримуватися даного режиму. Плаваючий обмінний курс, будучи абсорбентом, перш за все, зовнішніх шоків, врівноважує платіжний баланс, сприяють досягненню зовнішньої рівноваги, тим самим дозволяючи центральному банку сконцентруватися на досягненні внутрішньої рівноваги (стабільності цін).

Довгостроковий тренд обмінного курсу буде визначатися дією фундаментальних факторів. При цьому значні і дестабілізуючі короткострокові коливання обмінного курсу, що не мають під собою фундаментальної основи, будуть згладжуватися інтервенціями Національного Банку [58].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами досліджень, проведених в роботі, можна зробити наступні висновки.

1) Рефінансування – це забезпечення центральним банком комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі, тобто запозиченими резервами. Ініціаторами рефінансування виступають комерційні банки, а кредитором останньої інстанції Національний Банк України.

2) Існують два види кредитів рефінансування: регулюючий та специфічний, які в свою чергу поділяються на: постійно діючі монетарні інструменти (овернайт, щотижневі тендери); монетарні інструменти тонкого налаштування (пряме репо, позачергові тендери); стабілізаційні кредит та екстрені механізми (механізм оперативного підтримання ліквідності).

3) Механізм рефінансування - це сукупність фінансових методів і форм організації грошово-кредитних відносин, інструментів та важелів впливу на грошовий ринок, шляхом кредитування центрального банку банків другого рівня.

До основних методів механізму рефінансування відносяться: кредитування центральним банком (у тому числі облік і переоблік цінних паперів) банків; угоди РЕПО; угоди валютного свопу тощо.

Мета системи рефінансування полягає у ефективному регулюванні центральним банком ліквідності банків, тобто наявних в їх розпорядженні коштів та інших ліквідних активів, а також можливості швидко мобілізувати кошти з інших джерел у сумах, достатніх для своєчасного погашення боргових і фінансових зобов'язань. Крім того, ліквідний резерв необхідний для задоволення практично будь-яких непередбачених фінансових потреб: укладання угод по кредитах або інвестуванню, компенсування сезонних і непередбачених коливань попиту на кредит, поповнення коштів при несподіваному вилученні векселів, тощо. Банки, що відчують тимчасові фінансові труднощі, одержують можливість звернутися до центрального банку за одержанням позичок.

Об'єктом рефінансування залежно від конкретного завдання може бути ліквідність банківської системи, ліквідність та платоспроможність окремого банку, показники соціально-економічного розвитку країни.

Основні завдання механізму рефінансування: забезпечення інтересів учасників глобальної і національної економік при рефінансуванні банків; досягнення мети грошово-кредитної політики, тобто стабільності грошової одиниці та достатнього рівня ліквідності й платоспроможності окремого банку і банківської системи; підтримка фінансової стійкості окремого банку та банківської системи; сприяння соціально-економічному розвитку країни.

Формами рефінансування банків є: кредити; депозити (міжбанківські); операції з цінними паперами.

До основних методів механізму рефінансування відносяться: кредитування центральним банком (у тому числі облік і переоблік цінних паперів) комерційних банків; угоди РЕПО; угоди валютного свопу тощо.

Важелями рефінансування, можна вважати: ключову процентну ставку, облікову ставку центрального банку, ринкову процентну ставку за операціями, курс цінних паперів, курси валют, дисконт.

4) Національний банк України відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективного функціонування всієї банківської системи України, а як результат – і в забезпеченні стабільності національної економіки в цілому. При цьому одним із головних інструментів його впливу на відносини у сфері банківської діяльності є прийняття Національним банком відповідних нормативно-правових актів, а отже, від того, наскільки буде ефективною та своєчасною нормотворча діяльність НБУ, напряду залежить стабільність національної валюти, рівень інфляції, забезпечення зайнятості населення, вирівнювання платіжного балансу країни тощо.

5) На сучасному етапі в економіці України намітилися позитивні тенденції до економічного зростання, темпи та стійкість якого залежать, перш за все, від здатності банківської системи забезпечувати суб'єктів господарювання

необхідними кредитними ресурсами та профіцит рефінансування протягом 2017 року.

6) Структура операцій рефінансування постійно змінюється залежно від стану ліквідності банківської системи. Головним каналом зменшення ліквідності в 2017 році було зростання обсягів готівки та операції Уряду. Основним джерелом насичення банківської системи ліквідністю були операції Національного банку з купівлі іноземної валюти.

7) Проаналізувавши структуру наданих кредитів рефінансування за 2014-2016 рр., було виявлено наступні тенденції: більшість кредитів рефінансування була надана неплатоспроможним банкам, відбувався нерівномірний розподіл коштів рефінансування серед банків та змінилася сама структура за наданими кредитами.

8) Дослідження досвіду зарубіжних країн щодо рефінансування банків центральним банком дозволило виявити, що у більшості інших країн система управління ставками на міжбанківському ринку і банківською ліквідністю, в принципі, є подібною. Однак це не означає, що немає національних особливостей у формуванні рівня процентних ставок і виборі інструментів, як рефінансування, так і абсорбування ліквідності. В даний час в економічно розвинених країнах спостерігається застосування операцій рефінансування центральних банків в основному з метою задоволення короткострокових потреб банків до ліквідності, що є найбільш високим рівнем розвитку систем рефінансування.

9) Як основний монетарний інструмент на даний час НБУ використовує облікову ставку, яка впливає на ставку рефінансування банків.

10) З метою усунення проблем у регулюванні діяльності НБУ у сфері рефінансування доречно прийняти такі заходи:

а) приведення у відповідність матеріальних та процедурних норм, які визначають процес рефінансування банків НБУ;

б) вдосконалити процедуру рефінансування банків НБУ з урахуванням інтересів не тільки клієнтів банку, а й самих банків;

в) розширити кредитування інноваційної діяльності суб'єктів шляхом цільового довгострокового рефінансування НБУ банків другого рівня.

Викладені вище пропозиції сприятимуть формуванню сучасної системи рефінансування, яка забезпечить стабільність банківської системи та дасть потужний поштовх до подальшого розвитку.

11) Для належного використання кредитів рефінансування потрібно, щоб вони здійснювалися на таких засадах: визначити оптимальні обсяги рефінансування, виходячи з оптимального співвідношення розміру ВВП і кредитного портфеля банків України; встановити чіткі критерії життєздатності банків, передбачити інструменти попередження корупційного ризику в розподілі коштів рефінансування; закріпити чіткі умови до банків і критерії зростання кредитного портфеля банків; запровадити контроль за використанням коштів рефінансування та запобігти кредитуванню пов'язаних із власниками банків нежиттєздатних підприємств; передбачити економічні стимули для кредитування реального сектору економіки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року №679-XIV//[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
2. Словарь банковских терминов: ставка рефинансирования - <http://www.profbanking.com/dictionary/free/700-refinancing-rate.html>
3. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Навч. посіб. / За ред. Косової Т.Д., Папаїки О.О. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.
4. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123604&cat_id=123320
5. Положення «Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України», Постанова НБУ № 615 від 17.09.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Рефінансування для банків [Електронний ресурс] // Фінанси. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://finansy.in.ua/shho-takerefinansuvannya-i-navishhovono-potribnobankam/>
7. Міщенко В.І., Кротюк В.А. Центральні банки: організаційно-правові засади: Навчальне видання.- К.: Знання, 2004.- 372 с.
8. Болдін М.Я. Адміністративно-правові засади діяльності Національного банку України у сфері рефінансування банків України / М. Я. Болдін //
9. Корнієнко В. В. Співвідношення права і закону у правотворчій та правозастосовчій діяльності органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Володимир Валерійович Корнієнко ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2009. – 190 с.
10. Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кирило Володимирович Басін ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2006. – 214 с.

11. Ошовський В. І. Принципи адміністративних процедур в діяльності державної пенітенціарної служби України / В. І. Ошовський // Європейська перспектива. – 2014. – № 8. – С. 65–69.

12. Положення «Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи» затверджене Постановою Правління Національного банку України 17.09.2015 № 615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15/conv>.

13. О.В. Мельниченко Механізм рефінансування банків у контурі глобальних процесів // Ефективна економіка. – 2015. - №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3735>

14. Гаркуша Ю.О. Особливості механізму рефінансування банків в Україні / Ю.О. Гаркуша // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 16. – С. 755-759

15. Презентація НБУ «Інформаційний день з питань рефінансування банків» від 19.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=15638156>.

16. Постанова Правління від 1 березня 2018 року №19 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

17. Монетарна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=875457&cat_id=71412. – Офіційний сайт Національного банку України

18. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. – Редакція від 02.06.2016.

19. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv>.

20. Івченко К. А. Шляхи вдосконалення банківського законодавства України / К. А. Івченко // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 49. – С. 237–245.

21. Про національний банк України : закон України від 20.05.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>. – редакція від 06.12.2016.

22. Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності // Вісник Національного банку України. – № 10 (151). – 2008. – 200 с.

23. Про банки і банківську діяльність : Закон України : від 07.12.2000 № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/conv>.

24. Положення «Про застосування Національним банком України заходів впливу» Постанова Правління Національного банку України 17.08.2012 № 346 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12/conv>.

25. Положення про екстрену підтримку Національним банком України ліквідності банків : Постанова Правління НБУ № 411 від 14.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0411500-16.

26. Презентація НБУ «Екстрена підтримка ліквідності банків (ELA)» від 30.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=6202C4E466301ADFE5E4B98CB8EF0AB2?id=43242155>.

27. Постанова Правління Національного банку № 144 від 28.12.2017 "Про затвердження Змін до Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=61427141.

28. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 // cct.com.ua. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 № 1277 // cct.com.ua

29. Результати проведення операцій НБУ з регулювання ліквідності банків // Національний банк України // www.bank.gov.ua.

30. Неізнана О.В., Ткачук К.В. Дослідження сучасного стану кредитування економіки України з боку банківського сектору / О.В. Неізнана, К.В. Ткачук // електронне наукове фахове видання «Електронна економіка». – 2018. – Вип. № 3. – с. 315-319.

31. Єгоричева С.Б., Прасолова С.П. Аналіз ролі рефінансування в забезпеченні фінансової безпеки банківської системи України / Єгоричева С.Б., Прасолова С.П. // Актуальні проблеми економіки. – 2017.- Вип. №2(188). – С. 249-259

32. Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік // Національний банк України // www.bank.gov.ua.

33. Публічна інформація НБУ у формі відкритих даних // Національний банк України // www.bank.gov.ua.

34. Річні звіти Національного банку України за 2007–2017 рр. // Національний банк України // www.bank.gov.ua

35. Грошово-кредитна та фінансова статистика // Національний банк України // www.bank.gov.ua

36. Про основи процентної політики Національного банку України : положення, затверджене Постановою Правління НБУ від 21 квітня 2016 р. № 277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.document.ua/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-osnovi-procentnoyi-politi-doc267245.html>.

37. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

38. Коваленко В.В., Ткаченко Д.Ю. Операції рефінансування у забезпеченні ліквідності банків України / В.В. Ткаченко, Д.Ю. Ткаченко // Гроші, фінанси і кредит. – 2017. – Вип. 3 (08). – с. 275-278.

39. Николова, Л.В. Влияние ключевой ставки на экономическую ситуацию в России / Л.В. Николова, А.С. Пантелеев, П.С. Серов // Финансовые решения XXI века: теория и практика: сб. науч. тр. 16-й Межд. науч.-практич. конф. - СПб.: Изд. СПбПУ.– 2015, С. 173-175.

40. Калита О.В., Кулик Є.В. Проблеми та перспективи розвитку рефінансування вітчизняних банків / О.В. Калита, Є.В. Кулик // Мукачівський державний університет. – 2017. – Вип. 10. – С. 598-604

41. Інформаційний матеріал. Кредити, надані НБУ на строк більше 30 календарних днів. Річний звіт НБУ / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=28097214&cat_id=37650.

42. Проблеми рефінансування банків у посткризовий період / [Г. Башнянин, В. Сидоренко, М. Люлик] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – № 25. – С. 131–135.

43. Организация деятельности центрального банка: дистанционный курс /Сост: О. Лаврушин, И .Мамонова, Г. Фетисов. – Нац. Откр. Унив. «ИНТУИТ» [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.intuit.ru/studies/courses/3584/826/lecture/31027?page=2>.

44. Бакулина, Т. С. Организация деятельности центрального банка: учебное пособие / Т. С. Бакулина.- Ульяновск: УлГТУ, 2015.- 147с.

45. Люкевич, И.Н. Проблематика методов оценки финансовой устойчивости коммерческого банка [Текст] / И.Н. Люкевич, Д.А. Рохманова // Неделя науки СПбПУ: сб. матер.науч. конф. с межд. участ. - СПб.: Изд. СПбПУ.– 2016, С. 469-471.

46. Ракчеев, Р.А. Рефинансирование банковского сектора в системе факторов макроэкономической динамики / Р.А. Ракчеев // Вестник Таганрогского института управления и экономики. – 2013.- №1 (17). - С.29-38.

47. Савлук С.О. Процентна політика Центрального банку / О.С. Савлук // Вісник КНТЕУ. – 2018. – Вип. №2. – С. 32-46

48. Інформація щодо ключових відсоткових ставок провідних центральних банків // www.forexua.com.

49. Национальный банк Молдовы //Процентные ставки по инструментам денежного регулирования НБМ [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.bnm.md/ru/interest rates tools bnm>

50. Национальный банк Республики Беларусь //ССРД. Метаданне [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.nbrb.by/statistics/Standard/metadata/prstavki.asp>

51. Стратегія монетарної політики Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=875457&cat_id=71412. – Офіційний сайт Національного банку України.

52. Основні засади грошово-кредитної політики на 2019 рік та середньострокову перспективу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=875457&cat_id=71412. – Офіційний сайт Національного банку України.

53. Коваленко О.С. Цільове рефінансування НБУ як спосіб збільшення фінансування економіки / О.С. Коваленко // Економічна наука. – 2017. – Вип. №8. – С. 105-108

54. Савостьяненко М.В. Інвестиційні проекти міжнародних фінансових організацій в Україні / М.В. Савостьяненко// наукові праці НДФІ. – 2008. – № 1. – с. 128–137.

55. Шульга Н.П. Рефінансування банків: монографія / Н.П. Шульга, Ю.М. Уманців, О.В. Мельниченко; за заг. ред. Н.П. Шульги. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. –324 с.

56. Постанова Правління Національного банку України від 18.09.2018 року №100 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

57. Національний банк Казахстану \ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nationalbank.kz/?&switch=kazakh>.

58. Основні напрямки грошово-кредитної політики республіки Казахстан на 2018 рік \ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nationalbank.kz/document/?docid=5749&switch=rus>.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Особливості механізмів рефінансування НБУ України [11, 12]

Інструменти	Мета залучення банками	Періодичність \ строк	Застава	Порядок надання
Регулюючі				
Постійно діючі монетарні інструменти				
Овернайт	Забезпечення виконання обов'язкових резервів та нормативів	Щоденно	Державні облигації України, облигації міжнародних фінансових організацій та депозитні сертифікати	Автоматично до 100% обсягу обов'язкових резервів
Щотижневі тендери	Регулювання коротко-строкової/середньо-строкової ліквідності	Три середи поспіль Строк – до 14 днів	Державні облигації України, депозитні сертифікати, іноземна валюта, облигації міжнародних фінансових організацій	Процентний або кількісний тендер
		Кожна четверта середа Строк – до 90 днів		
Монетарні інструменти тонкого налаштування				
Пряме репо	Регулювання коротко-строкової/середньо-строкової ліквідності	За зверненням до банку Строк – до 90 днів	Державні облигації України	Укладання двосторонньої угоди
Позачергові тендери	Регулювання коротко-строкової/середньо-строкової ліквідності	Залежно від ситуації на ринку Строк – до 360 днів (понад 90 днів – додаткові вимоги)	Державні облигації України, депозитні сертифікати, іноземна валюта, облигації міжнародних фінансових організацій	Процентний або кількісний тендер

ПРОДОВЖЕННЯ ДОДАТКУ А

Інструменти	Мета залучення банками	Періодичність \ строк	Застава	Порядок надання
Специфічні				
Стабілізаційний кредит				
Стабілізаційний кредит	Усунення загрози стабільної діяльності через тимчасові проблеми з ліквідністю	Залежно від потреби банку Строк – до двох років з можливою пролонгацією до одного року. Загальний строк не може перевищувати п'ять років		Клопотання про надання стабілізаційного кредиту, фінансову модель розвитку банку, графік повернення стабілізаційного кредиту та сплати процентів, письмове запевнення банку, щодо збільшення розміру регулятивного капіталу банку на суму не менше ніж 15% від суми стабілізаційного кредиту та ін.
Екстрені механізми				
Механізм оперативного підтримання ліквідності банків	Підтримка ліквідності у разі впливу строкових вкладів (депозитів) фізичних осіб	Залежно від ситуації на ринку шляхом проведення позачергового тендеру Строк – до 360 днів	Державні облігації України, іноземна валюта	Кількісний тендер. Заявка банку не більше впливу строкових коштів фізичних осіб